

595

~~1557~~

ROMÎNI BUNI ȘI ROMÎNI RĂI

PĂRERI IMPARTIALE ASUPRA ACTIVITĂȚII PATRIOTICE

A

„LIGEII CULTURALE“

DE

BCU Ovid Densusianu Library Cluj

OVID DENSUSIANU

Biblioteca sec. „Petru Maior“

Nr. chron. ~~1116~~

Nr. grup. ~~1053~~



BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice „CAROL GÖBL“ S-r ION ST. RAȘIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1902

ROMÎNI BUNI ȘI ROMÎNI RĂI

PĂRERÎ IMPARTIALE ASUPRA ACTIVITĂȚEI PATRIOTICE

A

BCU Cluj / Central University Library Cluj
„LIGEII CULTURALE“

Cine nu cunoaște povestea crăesei care născînd doi copii cu părul de aur și cu luceafărul pe frunte este înșelată de o țigancă de la curte ce pune în locul lor doi căței? Povestea aceasta îmi vine în minte orî de cîte orî mă gîndesc la unele lucruri de la noi. Dacă într'o zi o idee frumoasă își ia naștere, o acțiune bună este întreprinsă de cîțî-va oameni de inimă, imediat se găsește cine-va să-î substituiească ceva respingător, hidos, și să schimbe ast-fel totul în rău. Acestei substituirî, din care unîi și-au făcut o meserie, îi datorim compromiterea atîtor insti-

tuțiunii, sfârșitul trist al atîtor lucruri începute bine.

Dar povestea ne mai spune că fapta țigancei eși la lumină într'o zi — după judecata sănătoasă a poporului nici o răutate nu poate rămînea ascunsă: cei doi copii, după multe peripeții, se întîlniră la o șezătoare cu oameni de la curtea împărătesei și le destăinuiră într'un *înșiră-te mărgărite* nenorocirea lor și înșelăciunea țigancei, care-și găsi pedeapsa cuvenită.

Voiu începe și eu aici un *înșiră-te mărgărite*, o povestire a cîtor-va lucruri, din multe altele, cari se petrec la noi și pe cari unii caută să le tăinuiască sau să le denatureze. Imi pare bine că am fost provocat la această povestire, și trebuie să mulțămesc celor cari mi-au oferit ocasiunea s'o încep așa de curînd — mai curînd de cît mă așteptam; le sînt dator recunoștință, un sentiment pe care n'am avut încă prilej să li-l exprim.

De mai bine de zece ani s'aũ introdus în lumea noastră, și mai ales în cercurile politice, cîte-va cuvinte cari ne lăsaũ reci sau pe cari nu le cunoșteam mai înainte. Cît nu s'a vorbit în timpul din urmă despre *chestiunea națională* și despre *Liga culturală* și ce lupte nu s'aũ dat în numele lor de atîția campioni ce voiaũ să-și însușească titlul de „cel mai mare și cel mai bun Român“

Era pe la sfîrșitul anului 1890 cînd a început să se vorbească despre o mișcare națională în România. Procesele de presă din Transilvania, amestecul Ungurilor în școalele romîne, propaganda lor fanatică de maghiarisare avură ecoū dincoace de munți. La cîte-va zile după ținerea conferinței din Sibiū (15, 16 Octomvre), ziarele anunțau că cîți-va tineri de la Universitatea din București, conduși de un sentiment frumos, au hotărît să se miște și să dea un sprijin fraților asupriți din Transilvania. S'au ținut mai multe întruniri, s'a ales un comitet de acțiune și s'a luat decisiunea să se publice în mai multe limbi un *Memoriū* în care să se expună starea Romînilor de peste munți, situațiunea care li se creează prin nenumăratele măsuri de represiune cari se iaū contra lor, persecuțiunile la cari sînt expuși și refuzul categoric din partea stăpînitorilor de a le acorda drepturile cuvenite. Cunoaștem acest *Memoriū* care face cinste tinerimei noastre prin tonul moderat în care e redactat și expunerea dreaptă a faptelor. Odată cu tipărirea *Memoriului* vedem înființîndu-se și *Liga culturală* care se inaugurează la Universitate în 24 Ianuar 1891. Știm ce sgomot a produs în străinătate această mișcare, cu cîtă furie a fost atacată de jurnalele maghiare cari voiaū s'o înfățișeze ca o agitațiune iridentă neserioasă. Pe lîngă atacurile ziarelor de la Budapesta, am

avut însă aprobarea cîtor-va foî germane importante cari priviau cu simpatie activitatea noastră și denunțau lumei din apus regimul nedrept al Ungurilor asupra naționalităților din regatul lor. In cîte-va luni chestiunea romînă ajunsese ast-fel să preocupe pe oamenii politici din alte țări și să se impună atențiunei unor cercuri cari nu se interesase pînă atunci mai de aproape de ce se petrecea în Transilvania. Era un cîștig neprețuit pentru cauza noastră, un pas înainte în lupta pentru justificarea revendicărilor ce le ceream.

Dar, din nenorocire, și de astă dată trebuia să ne dăm în vileag uritele noastre deprinderi. Nu se putea să ne desfacem de ele pentru că aū intrat în sîngele nostru și fac parte din educațiunea care ni se dă. Trebuie să cetim jurnalele de atunci pentru ca să vedem în ce mod meschin a fost întîmpinată de cătră unii activitatea tineretului universitar. Și putem presupune cine erau aceia. Sînt o cunoștință veche: îi întîlnim orî-unde este vorba de a se infiltra venin și de a se turbura seninătatta unei înterprinderi. Am uitat de sigur cum era anunțată inaugurarea *Ligei* de jurnalul unui partid ce se pretinde că merge în fruntea tuturor acțiunilor romînești; este bine să ne reamintim. Să deschidem colecția *Voinței naționale* și vom citi în n-rul din 26 Ianuar 1891 informațiunea: „A-

seară s'a inaugurat printr'o conferință *Liga pentru unitatea culturală a Romînilor*. Conferința s'a ținut în o sală a Universității, iar nu în palatul nou al *Ateneului*, de oare-ce guvernul a oprit să se mai dea sala care fusese cedată deja de d-l C. Esarcu..... Toți au protestat și au blamat procederea guvernului față cu această serbare." Ast-fel era salutată *Liga* de aceia cari se mîndresc cu titlul de „naționali“ și cărora le-a plăcut să exploateze atît de mult mai tîrziu chestiunea transilvăneană; ceea-ce-îi impresiona era un incident ce trebuia relevat pentru că le dedea încă odată ocaziune să lovească în guvern.

Și nu trebuie să uităm nici atitudinea pe care au luat-o, la început, majoritatea studenților ieșeni față de colegii lor din București. Se știe că cei din Iași se mișcă mai greu și excelează în punerea a fel de fel de alternative cînd este vorba de a lua o hotărîre; sînt însă ambițioși și caută cu orî-ce preț să apere prestigiul vechi al Iașului că din el ar fi plecat toate inițiativele mari. Studenților ieșeni nu le-a convenit cînd au văzut că cei din București i-au luat înainte. Nu puteau însă rămînea de o parte; s'au pus și ei în mișcare, dar cu gîndul să lucreze independent de cei din București. De aici ideia de a se înființa în Iași o ligă a parte, și pentru această idee erau și mulți profesori universitari

pe lângă alții cari se țineaū mai de o parte, neprivind cu bunăvoință simpatiile pe cari le arătam celor din Transilvania și pe cari ei le calificau de „transilvanomanie“. In cele din urmă, cu toate sfortările opuse, cei din Iași au trebuit să cedeze și să recunoască că *Liga* nu se putea împărți în două și că era mai natural ca centrul ei să fie în București. Dar să nu ne închipuim că o asemenea învoire putea să mulțumească pe unii din Ieșeni, și mai ales pe cei mai fanatici apărători ai ambițiunilor provinciale. Incercările de a se face disidență n'au încetat și la anumite ocațiuni se găsia iarăși cine-va să vorbească de dreptul Ieșenilor de a conduce singuri și așa cum înțeleg ei afacerile *Ligei*. Chiar după doi ani de la înființarea secțiunei din Iași, în 1893, vedem manifestându-se din nou aceste tendințe de obstructionism. In congresul *Ligei* din Maiū, delegații secțiunei din Iași propun, după ce li se dăduse mandat pe ascuns în acest sens, să se creeze „în afară de secțiunea centrală a Bucureștiului care este și va rămînea capul *Ligei* și reședința comitetului ei executiv, pentru Romîni de dincolo de Milcov și de Olt, încă două subcentruri la Iași și Craiova, simțindu-se nevoia de a se acorda Iașului și un oare-care drept de inițiativă proprie“. Citez textual după motiunea delegaților; este bine să se cunoască și această frasă din literatura noastră patriotică, cu atît mai mult cu

cît gazetele n'au reprodus moțiunea și au tăcut asupra incidentului. Propunerea a fost, bine înțeles, respinsă și delegații din Iași, văzînd că nici sub această formă nu pot cîștiga orașului lor un drept ce li se părea natural, s'au retras din congres.

Sînt semnificative aceste izbucniri momentane de separatism și nu este rău să se știe de cei cari vor veni după noi cîtă abnegațiune și cu ce suflet s'a lucrat de cătră unii tocmai cînd se vorbea de „unitate culturală“. Să te mai poți gîndi la ceea ce se petrece dincolo de Carpați și să vorbești de iubire pentru frații de acolo cînd dinaintea ochilor mai vezi încă linia Milcovului și a Oltului și privești cu neîncredere la cei cu cari trăești la un loc?

Intemeiată, *Liga* își păstră cît-va timp caracterul studentesc; de aceea ca președinte fu ales de la început rectorul Universității, răposatul Alexandru Orescu. Era însă o naivitate cînd se credea că va continua multă vreme ast-fel. Cînd propaganda ei s'a întins, mișcarea a cuprins toată țara prin înființarea de secțiuni în mai multe orașe, cercurile noastre politice nu puteau sta impasibile; un nou cîmp de acțiune li se deschidea și mulți se bucurau că li se ofere un deuseu neașteptat de a-și exercita influența. Cei din Transilvania păreau îngrijii încă de la început de acest amestec al politicei în chestiunea națională.

și cei de la *Tribuna* (13 Decembrie 1891) declară că dacă ar ști că se va face politică ar fi siliți „să respingă un asemenea ajutor“. Era însă de prevăzut acest lucru și, drept vorbind, cum ne puteam închipui că politica nu va interveni într'o asemenea chestiune? Aceasta s'a întâmplat și se întâmplă în toate părțile unde se pornește o asemenea acțiune, pentru că ce este în fond o mișcare națională în felul celei inaugurate de *Ligă* decît o chestiune politică? Nu trebuia decî să ne temem că politica se va furișa în afacerile *Ligei*, ci că se va introduce în ea politica noastră, ast-fel cum este înțeleasă de cei mai mulți. Știm care este această politică, modul în care este practică și rezultatele nenorocite la care ne duce. Ne vom convinge încă odată de influența ei nefastă din mersul de mai tîrziu al *Ligei*.

Deja după cele dintîi întruniri ale studenților, oamenii noștri politici începură să se ocupe de chestiunea națională. În ședința Camerei din 7 Decembrie 1890 (vezi *Monitorul oficial* din 14 Decembrie), d. I. Grădișteanu ia cuvîntul și arată însemnătatea ei pentru viața noastră politică, voind indirect să afle ce atitudine va lua guvernul față de ea. D. Grădișteanu făcea aceasta ca om independent și ca un soldat devotat al luptei noastre împotriva asupritorilor. În curînd lucrurile se schimbă și persoane mai puțin des-

interesate intervin. Liberalii caută să creeze dificultăți guvernului și pentru aceasta se încearcă să profite de tot ce le oferia momentul; chestiunea transilvăneană îi ispătia, era ceva mai puțin banal, un motiv nou de a pune în încurcătură pe adversarii. „Pe ea, băeți!“ se dete comanda în partid, și care de care se grăbi să-și arate mai mult devotamentul în această nouă campanie. Nu știu cîtă vreme s'aũ pregătit atacurile; destul că în discuțiunile la mesagiũ din 1892, liberalii apar de odată impetuș, ferm hotărîți de a face opoziție guvernului pe această temă. D. C. Stoicescu atinge în Cameră punctul care le era atît de drag acum liberalilor și întreabă ce a făcut sau ce are de gînd să facă guvernul pentru cei din Transilvania, a căror soartă trebuie s'o plîngă orî-ce bun Român. Era atuncî ministru de externe Alexandru Lahovari care știa cum să răspundă celor ce umblau cu intențiuni viclene. Voiũ reproduce un pasaj din memorabilul discurs pe care l'a rostit atuncî Lahovari; era o înfierare energică a tendințelor de a amesteca în toate politica de partid: „Toate aceste chestiuni [întreita alianță și chestiunea Transilvaniei] sînt“, zicea Lahovari, „de foarte mare importanță și trebuie să ne apropiem de dînsese cu multă grijă și sfială, cu multă desinteresare și patriotism; din aceste chestiuni (afară de cazul dacã voim să fim criminali sau să trecem

de neconștienți) nu trebuie să facem o armă politică unii contra altora.... Ați debutat în mod greșit. Ați spus că noi — și v'a scăpat cuvântul nenorocit pe care l-am însemnat ca să nu-l contestați — ați zis că chestiunea Transilvaniei era un câmp pe care noi n'am știut să-l exploatăm. Criminal și inept ar fi guvernul care ar exploata o primejdioasă popularitate pe acest teren arzător. Criminal și inept ar fi guvernul care, printr'o intervenire neputincioasă, indiscretă și imprudentă, ar mări încă nevoile saū greutățile Romînilor din Transilvania. Și asemenea chestiuni nu le exploatăm într'un interes de popularitate meschină și prin mărginite vederi, căci alții plătesc scump pentru gloria care am cîștiga-o pe acest câmp fără pericol" (*Monitorul oficial* din 1 Decembrie 1892).

Era un trist debut al liberalilor în chestiunea națională. Socoteala n'a eșit însă pentru moment așa cum se făcuse la club. *Liga* era încă la adăpostul unei influențe distrugătoare; cei cari o conduceau erau departe de gîndul de a face cauză comună cu cei ce vînau ocazii prielnice să lovească în adversarii politici; ea se găsia încă într'o atmosferă de sentimente curate și nici o mîină sacrilege nu se amestecase în afacerile ei.

Liga avea atunci în fruntea ei pe un om care nu și-a găsit un urmaș demn. Era Grigore Bră-

tianu. Ce limpede și cu cîtă seninătate se degajează din trecutul *Ligei* figura acestui neîntrecut luptător pentru triumful unei cauze drepte! Modest, disprețuitor de onorului însoțite cu sgomot de fanfare, cult într'un înțeles puțin cunoscut la noi, cinstit și mai ales stăruitor, de o stăruință neînfrîntă, pornită dintr'un entusiasm luminat și cumpătat de apostol, el era fericit că-și poate închina tot sufletul unei acțiuni generoase. A fost o fericire pentru *Ligă* că a putut avea măcar cît-va timp un asemenea om, căruia nimeni nu-î putea găsi vre-o pată.

Nu l-am cunoscut personal pe Grigore Brătianu. Il cunosc numai din corespondența lui privitoare la *Ligă*, o corespondență care ar fi de regretat să nu se publice odată; l-am urmărit în dările de seamă asupra activității *Ligei* pe cari le făcea mai întîiu în calitate de casier și mai tîrziu, din Maiu 1892, ca președinte al comitetului central, din articolele pe cari le publica și din răspunsurile pe cari le da unora din răuvoitorii noștri de la gazetele streine; am auzit de la persoane cari l-au cunoscut de aproape cu cîtă bună-voință sprijinea pe tinerii transilvăneni cari aveau nevoie de ajutor, cît ținea să facă bine celor cari-l merita, și aceasta nu ca sacrificiu, un cuvînt atît de obicinuit la noi, ci ca o datorie.

Și pe lîngă aceste calități Brătianu mai avea

una indispensabilă și cea mai importantă pentru activitatea căreia se devotase. Cunoștea bine lucrurile din Transilvania, ceea-ce se vede rar chiar la conducătorii noștri politici. Din călătorii, lectură, ajunsese să-și facă o idee clară de starea de peste munții și de mijloacele prin cari s'ar putea aduce o îndreptare.

Aceste calități ale fostului președinte al *Ligei* i-au fost recunoscute chiar de un dușman al nostru. În ziarul *Egyetértés* din 15 Mart 1893 Jancsó Benedek publica un articol, reprodus de *Tribuna* (18 Mart), în care arăta cum a făcut cunoștința lui Brătianu și ce convorbire a avut cu el asupra *Ligei*. Ar fi păcat să nu înprospătăm în memorie acest articol în care se pune în lumină tactul cu care Brătianu discuta chestiunea națională și modul cum înțelegea el rezolvirea ei. Voi cită câte-va pasagiî din el pentru ca să nu rămînă uitate în coloanele unui jurnal. „A ajunge cu ajutorul armelor“, spunea Brătianu în această convorbire, „la idealul nostru, nici un om cu mintea sănătoasă nu se poate gândi; d-stră sinteți mai tarî de cît noi. Nici la aceea nu ne gîndim ca să revendicăm drepturile noastre cu ajutorul Rușilor sau mai bine al panslaviștilor, pentru că aceasta ar însemna și moartea noastră. De aceea, între noi fie zis, acușatiunea că *Liga* lucrează cu banî rusești și în interesul Rușilor este o prostie. . . . Scopul nostru nu e altul de

cît să cerem și să grăbim schimbarea organizației actuale a monarhiei într'un stat federativ.“ Toate acestea le spunea Brătianu liniștit și cu un ton care desarmează pe adversarul cel mai aprig. Benedek făcea la sfîrșitul articolului reflexiunea : „Avem și noi oameni bogați, culți și talentați. De ce n'avem oare un Grigore Brătianu“.

Și nu trebuie să pierdem din vedere că Brătianu era și el înrolat într'un partid, era liberal, și încă unul dintre cei mai fideli membri ai partidului. Aceasta nu l-a împiedicat să lucreze în chestiunea națională fără preocupățiunile dictate de considerațiunile politice obicinuite la cei cari-și oferă serviciile unui partid. Trebuie să admirăm o asemenea independentă, rară și puțin apreciată la noi.

Grigore Brătianu moare la 27 Februar 1893, lăsînd *Liga* așa cum voia s'o îndrumeze, și încă nu-și îndeplinesc de cît o parte din visul lui. Este uimitoare activitatea pe care a desfășurat-o în timpul foarte scurt cît a stat în fruntea ei : n'avem de cît să cetim raportul făcut în congresul din Maiu 1893 pentru ca se vedem cît de mult se făcuse pentru cauza noastră, cîte jurnale streine fusese cîștigate în favorul nostru și cît de departe se întinsese propaganda.

Vestea despre moartea neobositului președinte a produs regrete unanime. Toți vedeau în ea o

pierdere nemăsurată pentru *Ligă* și se întrebau cine-l va putea înlocui.

Dar, cum impresiunile sînt slabe la noi pentru că ating numai pe deasupra sufletul său se pierd în vălmășagul altor impresiuni, cele mai multe pervertitoare, și Brătianu a fost curînd uitat. I s'a mai făcut un parastas în Februar 1894, i s'a mai consacrat un articol în revista *Liga* din 1898 (n-rul 10), dar pentru cei mai mulți a rămas ca și cînd n'ar fi existat. A fost uitat pentru că au voit unii să-l facă uitat. La un om vrednic se găsesec la noi o mie cari să-î smulgă o parte din stima care i se cuvine. O figură măreață turbură pacea nevrednicilor vînători de o glorie efitină.

La *Ligă* nici pînă astăzi Brătianu n'are un bust. Și pare că se hotărîse să i se ridice, curînd după moarte, și nu numai în București, ci la toate secțiunile.

Ar fi banal să te mai revoltî în contra tăcerei care se face de la o vreme în jurul celor cari au lucrat cinstit; o constați, o înțelegi și treci mai departe, mulțumit că ți-ai făcut o datorie sfîntă reamintind niște merite date uitărei de alții.

Cu moartea lui Grigore Brătianu se încheie și pagina cea mai frumoasă din trecutul *Ligei*.

La cîte-va luni după moartea lui Brătianu se alege ca președinte al *Ligei* V. A. Urechia.

Să salutăm intrarea în scenă a „marelui naționalist“, a omului providențial trimis să ne trezească din amorțeală, să ne învețe cum se iubește țara și cum se face dreptate celor asupriți. Cu glasul lui blînd, de o blîndeță pe care nu ne-ar putea-o descrie de cît un nou La Fontaine care ar da graiul unor anumite animale, cu o bunătate de suflet și un entusiasm pentru care de multe ori nu găsea cuvinte destule în limba noastră, neîntrecutul apărător al cauzei naționale nu pierdea o singură ocaziune să nu ia cuvîntul și să vorbească în numele *Ligei*. La piedestalul unei statui, la colțul unei strade, pe peronul unei gări, la ușa unui vagon, în fruntea unei mese, în toate părțile „iubitul președinte“ amintea, cu lacrămile în ochi, suferințele fraților noștri, și valuri de eloquentă curgeau din gura lui, o eloquentă ușoară ca frunzele duse de vînt să se îngroape într'un șanț; și emoțiunea lui creștea, fața i-se ilumina, accentele patriotice deveneau mai puternice cînd aplausele începeau; se simțea fericit că găsește împrejur o asemenea comunitate de sentimente și că toți compătinesc cu aceeași sinceritate victimele nedreptății ungurești. Și cînd, obosit de peregrinările prin țară, de la Severin la Dorohoi și de la Călărași la Azuga, peregrinări în cari era întîmpinat, cu steaguri și tabulhanale, de profesori, elevi, funcționari comunali ș. a., sau cînd tribuna Ate-

neului și balconul *Ligei* nu-l mai mulțumia, ca o recreare trecea granița și cu chestiunea națională în bagaj întreprindea o excursiune patriotică în străinătate. Il vedem atunci la Haga, la Bruxelles, la Christiania, Roma, prezentându-se cînd ca impresar, cînd ca actor al naționalismului român și cu aceeași invariabilă garderobă patriotică. Peste tot cerea „deschiderea băierilor minții vecinilor noștri“ cum spunea la Ateneu în 24 Ianuar 1892 în stilu-î figurat de predilecțiune. Jurnalele îi cîntau osanale, telegrame nenumărate anunțau succesele pe cari le obținea și înfrîngerile rușinoase ale Ungurilor. Era sublim bătrînul; nimeni nu-l putea întrece, era neobosit, veșnic tînăr, de o tineretă ce se apropia de copilărie.

Cei cari cunosc acest entusiasm pe care fostul președinte al *Ligei* l-a arătat cît-va timp pentru chestiunea transilvăneană își vor închipui că încă de la început numele lui figura printre fondatorii *Ligei*, pentru că nu se putea ca un Român atît de devotat să stea de o parte și să nu sprijinească mișcarea studenților. Dar bătrînul naționalist era un suflet plin de mistere, schimbător, prea schimbător une-orî, cum se plîngea singur că a fost calomniat de cei cari nu l-au înțeles și nu i-au apreciat bunele intențiuni; de aceea n'am putea spune precis pentru ce nu s'a interesat de la început de *Ligă*. Unii au în-

sinuat că Urechiă n'a simpatisat totdeauna cu tinerimea, și în special cu studentimea, că n'a aprobat totdeauna mișcările ei. In contra unei asemenea calomnii îi voi lua cel dintîiu apărarea. Probe de dragostea pe care a avut-o pentru studenți sînt destule : sfaturile pe cari le da lor cum să se conducă în Universitate și, mai tîrziu, cum să lupte în chestiunea națională ; scrisoarea de adio pe care le-a adresat-o anul trecut și apelul pe care-l făcea iubiților săi ascultători cînd le cerea sprijinul lor pentru tipărirea *Istoriei Romînilor*. Cum n'ar fi putut iubi această tinerime care și ea la rîndul ei căuta prilejuri nenumărate să-î manifeste simpatiile ? Și s'a mai zis că Urechiă nu privea tocmai bine pe Transilvăneni, că nu-î plăcea într'o vreme caracterul lor : e o calomnie și aceasta, pentru că n'avem de cît să ne gîndim cîte cuvinte calde a spus despre ei orî de cîte orî a venit cine-va să-l roage, pe el binefăcătorul tuturor Romînilor, să le apere cauza. Tot așa de răuvoitoare e insinuarea că înflăcăratul naționalist s'ar fi simțit puțin jignit cînd întemeietorii *Ligei* nu s'aũ adresat lui să-î ceară concursul și să-l întrebe cum ar crede mai bine să fie organizată acțiunea. Avea, fără îndoială, unele slăbiciuni ilustrul patriot, pentru că om era, dar avea și o calitate pe care trebuie s'o recunoaștem, era lipsit de vanitate.

Alții mai cunoscători ne vor putea lămuri de

ce *Liga* a avut să sufere de la început de absența lui Urechiă ; eu mă mulțumesc cu ceea ce am găsit prin jurnale asupra primei lui participări la lucrările *Ligei*. Intîia oară cînd îl vedem amestecîndu-se în mișcarea *Ligei* e pe la sfîrșitul anului 1891 și mai ales în 1892: simția poate că ținerea lui de o parte poate fi prejudiciabilă cauzei romîne ; în 1893 se apropie tot mai mult de *Ligă*, apare ca președinte al secțiunii din București și curînd după aceea în fruntea comitetului central.

Din figura aceasta de proteu său — comparațiunea e aceeași — de cameleon ce era Urechiă, trebuie să desfacem — e momentul — înfățișarea lui ca președinte al *Ligei*. Ca istoric, ca literat, om politic, om privat ne este mai bine cunoscut ; să-l cunoaștem mai de aproape și ca naționalist, pentru ca să înlesnim sarcina unui viitor biograf al „celui mai mare Român de la sfîrșitul secolului al XIX-lea“.

Cînd era vorba de serbări populare, baluri, „șezători“ său de pregătiri pentru înportarea vreunui filoromîn Urechiă n'avea rival ; era în rolul lui, rol de decorator *en chef*, de aranjator de ghirlânzi, steaguri și cocarde. După el chestiunea transilvăneană se putea rezolvi pe o cale veselă, dinaintea unui foc de artificii său între cîte-va pahare de șampanie. Nu era banchet de la care să lipsească — și ce banchete patriotice !

De la menuu pînă la toasturi numai cuvinte de cel mai înalt naționalism. Am dinaintea ochilor menuul a două din aceste banchete prin care a excelat activitatea celor de la *Ligă*—ce aberațiune și ce parodie a sentimentului patriotic se ascund în aceste petice de carton pe cari le-ași fi trecut cu vederea, dacă n'ar fi semnificative pentru modul cum ne batem joc de toate și amestecăm bufoneria tocmai acolo unde ne luăm aere grave! Erau radioși ligiștii noștri cînd se regalau cu „țuică carpatică, peștișori din apele gîntei latine, ridichi din grădinile Sarmizegetusei, vin de Drăgășani fără distincțiune de culoare politică ca la *Ligă*.” Ce gust, ce stomacuri patriotice! N'ar fi păcat să se uite asemenea curioșități din literatura noastră decrepito-națională și la care colabora probabil și președintele perpetuu al banchetelor? Trebuie ca posteritatea să ne cunoască sub toate fețele, și e de ajuns de multe ori un detaliu cît de neînsemnat pentru ca să se reveleze deprinderile unei întregi clase de oameni—și de astă-dată a unor oameni cari voiau să ne facă pe toți după chipul și asemănarea lor.

Cît de mare patriot era încă Urechiă în discursurile lui, în nenumăratele lui discursuri! Glasu-î vibra de cea mai candidă emoțiune, frazele izbucniau ca rachetele și fie-care cuvînt părea o flacăra tricoloră. Și cîtă înțelepciune, ce



tact politic nu se ascundea în aceste discursuri! Cele ce le spunea în ședința Senatului din 9 Decembrie 1894 (*Monitorul ofic.* din 16 Dec.) pot servi de eșantion al oratoriei lui patriotice. Când Alexandru Lahovari, răspunzînd celor cari-l ataca, spunea că dacă guvernul ar interveni pentru Transilvăneni și Ungurii nu ne-ar da satisfacțiune, nu ne-ar rămînea de cît să le declarăm războiul sau să cerem scuse, bătrînul președinte al *Ligei* perora cu o donquijotească desinvoltură: „Presupun, în definitiv, *per absurdum* că s'a tras sabia. Domnilor, lăsați-mă să spun fundul inimei. Nu sînt om politic, nu sînt diplomat, cuget precum cred că e a cugeta romînește. Presupun că Ungurii vin cu război în contra noastră, pentru că s'a mîniat pe noi și că li s'a spus că e iridenta de aci care face dincolo toate agitațiunile. Ei! nu mai știm și noi mînu o sabie, măcar atîta cum o mînuiau cei din Moldova și Valahia atunci cînd băteau pe domnii ungurii? Și dacă nu vom ști... și dacă n'am ști... adică ce ni s'ar putea întîmpla? Să ne incorporeze! Să poftască! facă ei acest daco-romînism.“ Ce delicioasă soluțiune a chestiunei naționale! Ne puteam bucura și noi și frații noștri de peste munți de o asemenea ingenioasă salvare a romînismului.

Dar acestea sînt numai cîte-va puncte și întru cît-va mai puțin ofensive din lunga activitate

a lui Urechiă ca președinte al *Ligei*. Trebuie să-l cunoaștem și în alte împrejurări și mai ales acolo unde a lucrat împreună cu alții, după sistema în care excela și pe care voia s'o impună, alături cu tovarășii săi de muncă distrugătoare, ca singura tactică dreaptă.

Întîia oară cînd s'aū dat mai bine în vileag apucăturile școalei lui Urechiă & comp. a fost în afacerea Ion Lahovari. Să reamintim această tristă afacere pentru că ea pune bine în lumină cum se lucra la *Ligă* sub conducerea lui Urechiă.

În Octomvre 1894 *Romînul* publică mai multe informațiuni în cari se spunea că s'ar fi aflat dintr'o sorginte sigură că trimisul nostru la Paris, d. Ion Lahovari, ar fi intervenit pe lîngă unele jurnale franceze să nu mai insereze nimic asupra *Ligei* și mai ales ceea-ce ar veni din partea ei. Nu trebuia de cît atît pentru ca în tabără liberală să se strige: „trădarea e dovedită!“ Bucuria celor de la *Voința națională* era de nedescris. În n-rul din 22 Octomvre se publica un articol de fond fulgerător în contra celor de la putere, reproducîndu-se cu comentarii știrile date de *Romînul*. Se citaū chiar numele jurnalelor pe lîngă cari s'ar fi făcut intervențiunea; se vorbea și de unele persoane marcante din presa francesă cari ar putea confirma demersurile necalificabile ale guvernului nostru în străinătate. Unii afirmaū că cite-va din actele compromiță-

toare s'ar afla în mîinile celor de la *Ligă* și că la nevoie se vor da publicității. Provocat, președintele *Ligei* afirmă însă într'o scrisoare publicată de *Voința națională* că la *Ligă* nu s'a primit nimic în această privință; indirect lăsa însă să se înțeleagă că probe ar putea exista aiurea. De geaba protesta *L'indépendance roumaine*, de geaba desmintea formal singur d. Lahovari printr'o telegramă trimisă acestuî jurnal neadevărurile ce se colportau pe socoteala d-sale. Liberalii continuaū să exploateze această calomnie și chiar după cîte-va luni de la lansarea ei și după ce nimeni nu putuse aduce vre-o probă, singurii cei cari o inventase bătînd în urmă în retragere, ei nu încetaū să vorbească de trădare. În discursul său din Senat de la 9 Decembrie 1894, Urechiă amintea iarăși această miserabilă înscenare și făcea din nou alusiune la probele de trădare ce ar exista în contra celor de la guvern.

În April 1896 afacerea Lahovari revine iar la ordinea zilei și atunci se face lumină deplină asupra modului cum a fost pusă la cale. Singur Urechiă, într'o scrisoare apărută în *L'indépendance roumaine*, a recunoscut în urmă că totul fusese o simplă invențiune, la care-și avea și el o parte de responsabilitate; s'a pocăit, s'a scusat printr'un iesuitic *peccavi*, dar a rămas, cum trebuia să rămînă, blamat în ochii celor cari n'au uitat încă acest cuvînt.

Ceî mai vinovați, pe lângă Urechiă, de această calomnie adusă la adresa d-lui Ion Lahovari, sînt d-nii Vintilă Rosetti și P. G. Cantilli, acest din urmă membru pe atunci în comitetul *Ligei* din Paris. D. Cantilli, în zelul său de neofit liberal, nerăbdător să-și arate credința față de ceî mai influenți membri ai partidului pe care-l servia și din care cîți-va figurau pe atunci în comitetul executiv al *Ligei*, se grăbește într'o zi să scrie la București că ar fi descoperit un complot monstruos al „boerilor“ contra mișcării naționale. Interpretînd rău niște lucruri pe cari le auzise și combinîndu-le cu ceea-ce se șoptia de unii liberali, d. Cantilli nu știa cum să denunțe mai repede lui Urechiă și d-lui Rosetti uneltirile pe cari și le închipuia că le desvălise. Comite chiar imprudența să amestece în scrisori numele unor ziare ca *Journal des débats*, *Figaro*, etc. afirmînd că cel dintîiu s'ar fi lăsat să fie cumpărat de guvern, în urma intervențiunei d-lui Jules Brun pus la cale de d. Take Ionescu. Era de ajuns atîta pentru ca să se înflorească și mai departe și să se dea proporții obicinuite la noi știrilor trimise de la Paris de „activul domn Cantilli“ care credea că ast-fel servește bine cauza romînească. Pînă aici lucrurile n'ar fi fost atît de grave, pentru că sîntem deprinși cu asemenea calomnii ce se aduc zilnic adversarilor politici la noi. S'a întîmplat însă ca afacerea Lahovari

să aibă ecoū și în presa din străinătate. Ceī de la Paris, și în special ceī de la redacția lui *Journal des débats*, au aflat că și numele lor a fost amestecat în această afacere și încă într'un mod puțin măgulitor, fiind acușați că ar fi primit să-și vîndă serviciile d-lui Lahovari și amicilor d-sale. Indignați, n'au mai voit să știe nimic despre noi și despre *Ligă*, ne-au închis ușa. Cînd, la cît-va timp după incidentul cu d. Cantilli, d. George Moroianu, delegatul comitetului secțiunei din Paris, s'a dus la d. Koechlin, prim-redactor al acestuī jurnal, să-ī dea spre publicare cîte-va notițe privitoare la *Ligă*, i s'a răs-puns: „regretăm, nu mai putem face nimic după conduita necorectă a celor din București față cu noi“. D. Cantilli și patronii săi puteau fi mulțumiți de acest succes al diplomației d-lor; unul din jurnalele cele mai importante și care ne luase cu atîta căldură apărarea era definitiv pierdut. Putea scrie d. Rosetti în *Romînul* din 25 Octomvre 1894: „Din Paris ni se comunică că articolul nostru cu privire la afacerea Lahovari a fost rău interpretat de unī ziarīști, crezînd că am voit să insinuăm că au fost cumpărați de guvern. Ne grăbim a declara că nu aceasta a fost intențiunea noastră“. Atît numai că ceī de la *Journal des débats* nu cetiau *Romînul* d-lui Rosetti ca să ia în seamă declarațiunile d-sale și că demnitatea preseī este

alt-fel înțeleasă în Paris de cît în București.

Nu voiŭ mai aminti alte incidente din afacerea aceasta; istoricul ei mai detaliat se poate găsi în *L'indépendance roumaine* din 28 Octomvre 1894 și în extrasele pe cari le daŭ, la sfirșit, după cîte-va articole din jurnale. Un punct asupra căruia voesc să mai insist este că afacerea Lahovari era numai un episod din o sumă de alte intrigi țesute de liberali; ea cadrează bine cu tot sistemul urmat de acești politiciani în chestiunea națională.

Am arătat mai înainte cum liberalii aŭ voit încă de la început să facă din chestiunea națională o armă de opozițiune contra guvernului. De aici interpelările de la Cameră din 1892 și alusiunile continue la nepatriotismul conservatorilor. Liberalii nu scăpaŭ o singură ocasiune să nu vorbească de lipsa de sentimente naționale ale rivalilor lor politici. La aniversarea *Ligei* din 24 Ianuar 1893, Urechiă dedea, în conferința ținută la Ateneŭ, lecțiuni celor de la guvern cum să-și iubească neamul (vezi darea de seamă a acestei serbări în *Tribuna* din 26 Ianuar 1893). În discursul de la Senat din 27 Noemvre 1893 d-l D. Sturdza acusa pe conservatori că nu arată nici un interes pentru cauza națională și spunea că bine ar fi fost „să se fi făcut guvernul nostru și să se facă și astăzi samsarul onorabil în această mult necesară im-

păciuire dintre Maghiarii și Români din Ungaria; dar samsarul onorabil al unei împăciuirii drepte și leale“. Cu un an mai târziu, în 10 Decembrie 1894, tot d-l Sturdza învinuia la Senat guvernul că „nu dorește alt-ceva mai cu dor decât să se surpe *Liga* din temelie, decât să se sfârșească odată cu întrunirile publice ca să poată dormi în liniște și în pace“. Și tot pe atunci la Cameră liberalii se luptau din răsuputeri să pună în încurcătură guvernul. Pe când Urechia amintea la Senat de afacerea Lahovari, d-l Stoicescu atingea aceeași chestiune la Cameră. Și zădarnic le zicea d-l N. Filipescu la Cameră: „ați alergat din redacție în redacție în Paris doar veți putea avea vre-o probă contra d-lui Lahovari și gata a da crezământ orî-căruî declasat al presei în contra unui ministru român. Dar n'ați reușit“ (ședința din 2 Decembrie 1894; *Monit. ofic.* 13 Dec.) și d-l P. Carp la Senat: „lăsați chestiunea aceasta națională, lăsați-o în sfera în care singură se poate mișca“ (ședința din 12 Decembrie 1894; *Monit. ofic.* din 24 Dec.); liberalii nu se astîmpărau, pentru că în ochii lor toți erau trădători, afară de cei ce figurau pe listele clubului liberal; adevărații Romîni erau numai ei. D-l Delavrancea mergea pînă să spună că dacă d-l Filipescu mai avea puțin patriotism îl datoră d-lui Sturdza, ale căruî broșuri patriotice le-ar fi cetit.

Un incident ațîță și mai mult pe liberali în 1894. După congresul de la Constanța mai mulți studenți hotărăsc să facă o manifestațiune patriotică împreună cu colegii lor din Transilvania și Bucovina pe cari-i învitase. Intorși la București organizează la 14 Septemvre o manifestațiune la statuia lui Mihai-Viteazul. Studenții se ciocnesc cu poliția, în învălmășală cîți-va sînt loviți și răniți. De aici mare sgomot, o campanie înverșunată în contra guvernului de trădători, care nu lasă tinerimea să-și manifeste sentimentele patriotice. Se țin întruniri, se afișează proteste în contra „barbariilor“ patronate de guvern; campania este dusă însă numai de cîțiva studenți; alții au reprobat pe colegii lor (vezi *Tara* din 24 și 28 Septemvre 1894). Și fără îndoială că liberalii nu erau străini de aceste agitațiuni. Cum ne-am explica alt-fel faptul că *Voința națională* de la 17 Septemvre anunța că partidul liberal convoacă pe cetățeni la Orfeu în ziua de 18 Sept. pentru a veșteji „purtarea neîncetat antinațională a guvernului în chestiunea Romînilor de peste munți“ și tot *Voința* făcea cunoscut în n-rul de a doua zi că comitetul partidului liberal contramandează întrunirea, pentru că studenții au hotărît să țină la 18 Sept. o adunare de protestare în contra celor întîmplate la 14 Sept.? Liberalii lucrau în comun cu studenții să discrediteze guvernul.

Manifestațiunea de la 14 Sept. a provocat și interpelări în Cameră la care a răspuns cum se cuvenea d-l N. Filipescu (ședința din 10 Februar 1895; *Monit. ofic.* din 19 Febr.). Era în adevăr o lipsă de tact din partea studenților cînd puneau la cale o asemenea manifestațiune, care crea o situațiune critică celor veniți de peste munți și cari trebuiau să păstreze cea mai deplină rezervă. Era oare prudent ca să se permită unor supuși ai unui stat străin să manifesteze în București? Sînt lucruri elementare cari la noi nu se înțeleg, și orî-cît de binevoitori am fi pentru expansiunile tinerimei, este o margine peste care nu se poate trece și mai ales cînd înflăcărarea ei ajunge să fie exploatată de cîți-va interesați.

Dar liberalii nu voiau să știe de acestea. Pentru ei guvernul era criminal și studenții aveau dreptate să se ridice în contra lui. Incidentul de la 14 Septemvrie le da încă odată prilej să lovească în guvern. Cu această intențiune a fost convocată întrunirea dela Orfeu din 25 Septemvrie.

E memorabilă această întrunire în istoria mișcării noastre naționale, pentru că în ea au resunat cuvintele fulgerătoare ale d-lui Sturdza în contra conservatorilor pe tema naționalismului. Am dinaintea ochilor discursul rostit atunci de d-l Sturdza și nu-mi vine să cred că un bărbat de stat a putut ataca într'un mod atît de

violent pe adversarii săi politici. Sînt destule elemente disolvante în viața noastră politică, întîlnim prea adese-orî învrăjibrî provocate de patimi uricioase și avem cu belșug oameni cari să acuse pe nedrept pe alții, pentru ca să ne așteptăm măcar de la cei cari conduc în unele momente afacerile țării la mai multă moderațiune și mai puțină orbire. În acest discurs d-l Sturdza repeta la fie-care moment refrenul că „boerii“ sînt trădători de neam : „am căpătat toți cîți păstrăm numele de Romîn“ zicea d-l Sturdza „convicțiunea că boerii noștri cari astăzi sînt la putere n'aũ inimă romînească și nu simțesc romînește“. Și tot așa mereu : „de un an de zile cine întoarce și răstoarce chestiunea națională? Cine o denunță ca un pericol general? guvernul romîn în conglăsuire cu guvernul maghiar..... Pentru dînșii e nimic ca să sugrume și să pună în pericol neamul romînesc..... Puterea, pentru a trăda interesele naționale, aceasta e treaba boerilor..... Sînt și boeri la *Ligă*, dar cei de căpetenie priveghează numai ca să știe ce se petrece“. Și pe lîngă aceste calificative ca „entusiasmi fanariot, complot miserabil, scribi năimiți de guvernul boeresc“. Nu mai vorbesc de desvălirile cu chitanțele — faimoasele chitanțe cari aũ revenit mai tîrziu la ordinea zilei în chestiunea școalelor din Brașov. Sînt evident greșeli pentru cari se pot

invoca circumstanțe atenuante; nu știu însă ce circumstanțe ar putea scusa discursul d-lui Sturdza, care a alimentat încă odată mai mult focul nenorocit aprins de liberali să mistue chestiunea națională. Și cel puțin dacă d-l Sturdza și amicii d-sale ar fi păstrat după 1894 entuziasmul și interesul pentru această chestiune pe care-l arătase pînă atunci. Dar știm cum a fost întoarsă foaia un an mai tîrziu și ce declarațiuni moderate a făcut d-l Sturdza în întrunirea ținută la Iași în 13 Octomvre 1895: „în chestiunea națională situațiunea noastră este clară și netedă. Avem să ne abținem cu toții de la orî-ce act de agitațiune în afacerile exterioare (ale) statelor vecine și în special ale monarhiei austro-ungare Monarhia austro-ungară, ast-fel cum e constituită e o necesitate de prima ordine pentru echilibrul european ca și pentru siguranța regatului nostru S'a mai răsîndit încă o vorbă, că ne amestecăm în afacerile interioare ale regatului ungar. Nici aceasta nu este exact. O dorință însă ne cuprinde pe toți, ca neînțelegerile și vrajba dintre Romîni și Maghiari să înceteze și ca o armonie frățească să domnească între ei... Asupra situațiunei de astăzi planează un mare act de spontană voință a Impăratului-Rege Francisc-Iosef, un act care este tot odată un semn bun pentru viitor [grătiarea condamnaților în pro-

cesul *Memorandului*]. Același lucru spunea d-l Sturdza și în Senat la 5 Decembrie 1897, susținând că „n'a zis nicădată că guvernul românesc trebuie să intervină dincolo de Carpați“. Și aceasta după ce vorbise în 1893 de „samsarul onorabil“ și după ce acuză în 1894 pe conservatori că sînt în înțelegere cu Ungurii, dar nu într-o înțelegere favorabilă nouă, ci primejdioasă. Ce cerea atunci în 1893 și 1894 d-l Sturdza de la conservatori? Cel mai naiv ar putea răspunde: puterea și atîta tot. Aceasta nu-l împiedeca pe d-l Sturdza să afirme cu curaj tot în discursul de la Iași: „partidul național-liberal totdeauna s'a ținut de promisiunile date. Pot să zic mai mult: promisiunile au fost totdeauna întrecute“.

Ast-fel lucra liberalii în chestiunea națională în 1894: de o parte afacerea Lahovari, de altă parte protestările de la Orfeu, la cari se asociau și o parte din studenți, și interpelările de la Cameră și Senat. Peste tot, în afară de clubul lor, vedeau numai trădători și spioni. Neamul românesc era îndrumat spre peire și cei dinții cari-l duceau pe povârniș erau cei de la guvern. De aceea îngrijiiți, patrioții de la *Voința națională* (16 Decembrie 1894) oftau cu duioșie: „cînd, doamne, va veni ziua în care străinii să nu vadă de cît *guverne românești* pe banca ministerială a Romîniei cel puțin în chestiunea națională“. A trebuit să așteptăm pînă la venirea

d-lui Sturdza pentru ca să avem, în adevăr, un „guvern românesc“.

Acestea ar fi de ajuns pentru ca să pună într-o tristă lumină uneltirile liberalilor în chestiunea națională. Dar lista acestor uneltiri nu se încheie aici.

În 1894 și 1895 liberalii mai aū la activul lor desorganizarea *Ligei* din Paris.

Intemeiată în 16 Februar 1891, *Liga* din Paris a avut partea cea mai frumoasă în popularizarea chestiunii române în apus. Și aceasta se datorește cu deosebire lui Stroe Brătianu care împreună cu Grigore Brătianu a adus servicii nepretuite cauzei noastre. A fost extraordinară activitatea pe care Stroe Brătianu a desfășurat-o în timp de mai puțin de doi ani cât a condus *Liga* din Paris. Cele dintii demersuri pe lângă redacțiunile citor-va ziare și reviste importante franceze pentru a le cîștiga în favoarea noastră aū fost făcute de el. Și nu era o sarcină ușoară. Peste tot i se spunea că Romîniī sînt atrași spre tripla alianță, că înclină spre o politică puțin simpatică Francesilor și că deci nu se pot aștepta la o apărare călduroasă din partea jurnalelor franceze. Trebuia multă pricepere și un tact deosebit pentru ca să se atragă măcar cîte-va ziare în partea noastră. Și Stroe Brătianu a reușit în cele din urmă. În 1891 și 1892, pe lângă articole semnate de mai mulți publiciști fran-

cesii ce simpatisau acum cu noi, ziarele și revistele *Le siècle*, *La république française*, *L'éclair*, *Le national*, *La nouvelle revue*, *La revue encyclopédique* publicau nenumărate articole ale lui Stroe Brătianu, iscălite cele mai de multe ori cu pseudonimul *Oreste*. Publicarea în aceste jurnale și în altele, la sfârșitul lui Februar 1892 (v. *Tribuna*, 28 febr.), a protestului studenților romîni, redactat de Stroe Brătianu, contra nedreptăților Ungurilor a avut un ecou puternic și a cîștigat noi simpatii pentru lupta întreprinsă de noi. Și Stroe Brătianu, deși foarte tînăr — n'avea încă două-zeci de ani cînd a murit — își făcuse un plan de luptă bine chibzuit și chiar bătrîni de dincolo și dincoace de munți, cunoscători în chestiunea națională, se adresa adese-orî lui și-l făcea pârtaș al hotărîrilor ce se lua în conducerea acțiunei. Moartea lui Stroe Brătianu (14 August 1892), ca și a lui Grigore Brătianu, a fost o pierdere însemnată pentru mișcarea națională.

După încetarea din viață a lui Stroe Brătianu, *Liga* din Paris a mai continuat cît-va timp pe calea bună începută în 1891. Cîte-va jurnale noi și dintre cele mai importante, ca *Journal des débats*, *Le temps*, *L'indépendance belge*, au fost cîștigate pentru noi grație stăruințelor noului delegat al comitetului d. G. Moroianu, urmașul lui Stroe Brătianu.

Toate aŭ mers bine pînă în 1894, cînd chestiunea romînă ajunsese să intereseze toată presa francesă; n'avem de cît să ne aducem aminte de nenumăratele articole și telegrame publicate cu ocasiunea procesului *Memorandului*. Curînd însă lucrurile se schimbă: *Journal des débats* e pierdut și *Liga* din Paris e nimicită tot din cauza fanaticismului politic și intrigilor liberale ce se țeseaŭ în comitetul executiv din București.

Mă aflu numai de cîte-va luni în Paris, cînd aŭ izbucnit certurile din *Liga* de acolo, cari aŭ avut de urmare paralisarea ei; am urmărit toate pripețiile și am luat o parte activă la salvarea ei, împreună cu cei cari vedeau primejdia discreditării unei societăți ce făcuse atîtea lucruri bune și trebuia să meargă mai departe pe aceeași cale.

Să amintim cum s'a descompus *Liga* din Paris pentru ca să se știe cine sînt vinovații și pentru că puținii aŭ cunoștința de cum s'aŭ întîmplat lucrurile.

Prin Noemvre 1894, doi foști decemviri, d-nii C. Axente și M. Petrescu, își fac aparițiunea în Paris. La întrunirile studenților și ale liberalilor din Septemvre același an dînșii făcuse pe agenții nemulțumiților din opoziție (vezi *Țara* din 20 Sept.). Se știa aceasta în Paris și se putea prevedea care era misiunea lor acolo. Abia sosiți, amîndoi cer cu insistență înscrierea lor în *Ligă*.

Decemvirii fusese însă blamați de ligiștii din Paris, precum și de o parte din studenții bucu-reșteni, pentru că-și permisesese să exploateze chestiunea națională adăpostindu-se în dosul ei pentru ca să-și procure, prin liste de suscripție și milogeală, fonduri suplimentare. Scrisoarea studenților din Paris în contra decemvirilor s'a publicat în jurnale (vezi *La patrie* din 1 Decemvre 1892). De oare-ce în comitetul *Ligei* din 1894 se aflau tocmai câți-va din cei cari iscălise acea scrisoare, comitetul a respins cererea d-lor Axente și Petrescu de a fi primiți în *Ligă*; era o atitudine deplin justificată față de niște persoane compromise în mișcarea studentească. S'a găsit însă cine-va în comitet, unul singur, să ia sub protecția sa pe cei doi foști decemviri. Era d. P. Cantilli, pe care-l cunoaștem deja din afacerea Lahovari. Deși d. Cantilli iscălise și dînsul scrisoarea împotriva decemvirilor, totuși d-sa revenise acum la sentimente mai bune față de cei pe cari-i desaprobare și ținea cu ori-ce preț să introducă în *Ligă* pe d-nii Axente și Petrescu. Cei-lalți membri ai comitetului s'aũ opus însă categoric. De aici scandal, calomniile de tot felul din partea celor doi nemulțumiți, secundați de d. Cantilli.

Zelul d-lui Cantilli pentru înscrierea celor doi ex-decemviri se explică prin dorința d-sale de a se arăta cît mai credincios și binevoitor celor

de la cari aştepta o protecţiune. Un tînăr prevăzător nu trebuia să-şi pregătească terenul încă din străinătate pentru ca să nu se simtă prea străin şi fără ajutor odată întors în ţară? Deja în afacerea Lahovari d. Cantilli voise să se facă plăcut celor de la clubul liberal şi în acelaşi timp conducătorilor *Ligei* — să nu se uite că *Liga* era atunci o dependenţă a clubului liberal. Şi pentru că decemvirii erau simpatici liberalilor, d. Cantilli nu putea să le arate alte sentimente. Deja în Septemvre 1894 Urechia era acusat că-şi dă mîna cu decemvirii (vezi *Țara* din 29 Sept.). Credeam la început că era o simplă calomnie; dar ne înşelam pentru că într'o scrisoare din 11 Ianuar 1895 trimisă la Paris, Urechia spunea: „cîți-va din foștii decemviri, de altmintrelea foarte buni tineri, se află la studii la Paris. Ei se jeluesc că nu-î primiți în *Ligă*. D-nii Mircea Petrescu și Axente au dat dovezi de frumoase sentimente și activitate și vi-î recomand. Aveți de zis ceva în contra lor?“ Și mai bine-voitor se arăta Urechia decemvirilor într'o scrisoare din 19 Ianuar 1895, în care se mira că se invoca „un protest semnat contra unor tineri cari odinioară și-au luat titlul de „decemviri“ și că puteau socoti unii că „acel fantesist „decemvirat“ a fost de natură de a pronunța *moartea civilă* contra unor tineri ce poate au comis greșeli de acelea cari fatal sînt legate de tinereța

fără experiență“. Urechiă își aducea de sigur aminte de cînd fusese și el tînăr și tot așa de puțin experimentat ca și amicii săi din 1895.

Cînd cei din București aũ fost avisați că cu nici un preț cei doi domni nu vor intra în *Liga* din Paris, presiuni de tot felul s'aũ pus la cale pentru ca să li se dea satisfacțiune. Cei din comitetul executiv speraũ încă la o înțelegere, pentru că totul li se părea „o mînie tinerească și trecătoare“. De altă parte însă unii șoptiaũ că pornirea contra protejaților liberalilor era datorită unui amestec al conservatorilor în *Ligă*. Această versiune a circulat și prin jurnale pentru ca să se ascundă adevăratul motiv pentru care decemviri erau ținuți la distanță. *Naționalul* de la 12 Ianuar spunea că „guvernul văzînd că a scrintit-o cu intervenția sa pe lîngă presa francesă, și știind că mai cu samă secțiunea *Ligei* din Paris e cea care duce propaganda cea mai activă... a făcut prin ministrul nostru la Paris tot posibilul ca să desbîne pe membrii acestei secțiunii.“ Unii și-ar fi putut închipui că în adevăr lucrurile se petreceaũ astfel, pentru că ziare conservatoare ca *Timpul* și *Tara* (10 Ianuar 1895) anunțaũ neprimirea d-lor Axente și Petrescu în *Ligă* pentru motivul că ar voi să facă politică colectivistă. În realitate simpatiile politice ale d-lor erau mai mult saũ mai puțin indiferente, pentru că chiar dacã ar fi fost primiți în *Ligă*

ușor puteau fi puși în imposibilitate de a lucra în sensul cum primise mandat de la București, majoritatea comitetului secțiunii fiind departe de orî-ce preocupățiunii politice. Motivul adevărat era că niște tineri descalificați și cari nu se desvinovățise nu mai puteau figura într'o societate cinstită și desinteresată. Și cum s'ar fi putut ca aceia cari-î înfierase cu doi ani mai înainte să le deschidă brațele? Era un lucru pe care cei de la București nu-l puteau pricepe, pentru că altfel judecau dînsii moralitatea cui-va.

Pentru că d. Cantilli se lăuda că în cele din urmă prietenii d-sale tot vor pătrunde în *Ligă*, pentru că așa se cere de la București, comitetul secțiunii din Paris hotărăște să nu-l cruțe nici pe dînsul. Se știa că d. Cantilli deschisese o listă de suscripție pentru o lucrare a colonelului Hennebert de la Versailles privitoare la Romîniî din Transilvania, se aflase că d-sa incasase o parte din suma ce zicea că trebuie să se adune pentru tipărirea lucrărei, și aceasta cu toate că Hennebert sau *Liga* nu-î dăduse autorizare în acest sens și cu toate că nici nu se începuse redactarea publicațiunei. Pentru cercetarea faptului se numește o comisiune de anchetă pe care, de altmintrelea, singur d. Cantilli a cerut-o. Comisiunea lucrează vre-o trei săptămîni și-și depune raportul în ședința *Ligei* din 27 Ianuar 1895. Concluziunea raportului era că d. Cantilli nu se

condusesse corect, pentru că nu era împuternicit de nimeni și nici momentul nu venise — colonelul Hennebert nu scrisese încă nici un rînd din studiul pe care-l avea în vedere — să deschidă o listă de subscripție. D. Cantilli voia să se justifice spunînd că intențiunea d-sale era să asigure din vreme cheltuelile de tipar și că pe de altă parte restituise unora din suscriitorii suma incasată, după ce văzuse că publicațiunea întîrzie. Orî-cum, faptul era necorect și de aceea în aceeași ședință în care s'a cetit raportul s'a votat și excluderea d-lui Cantilli din *Ligă*.

D. Cantilli știindu-se sprijinit de cei din București începuse încă din timpul cînd se ancheta cazul d-sale să cîștige aderenți, să lucreze în contra comitetului existent și să întemeieze, sub presidenția sa, o altă secțiune a *Ligei*. Reușește să capete vre-o cincî-zeci de iscălituri și astfel convoacă la 14 Ianuar (vezi *Naționalul* din 22 Ianuar) pe cei cari se lăsase să fie ademeniți de d-sa, pentru ca să se constituiască într'o nouă *Ligă*. E de remarcă că cei cari se alăturase pe lîngă d. Cantilli erau recrutați în majoritate din persoane cari nu dăduse nici odată pe la *Ligă*, o disprețuiaău chiar dacă nu o batjocuriaău. Ceia ce-î atrăgea acum era scandalul și mai ales ocasiunea de a calomnia pe cei cari țineaău să lucreze cinstit și să păstreze o atitudine independentă.



Pentru cei din comitetul executiv de la București fapta d-lui Cantilli nu era de loc condamnată; dinșii nu găsea nimic de zis cînd d-l Cantilli, înainte de a aștepta judecata, agita în toate părțile și se erija în șef al unei nouă *Ligi*. Intru cît ar fi reprobabil o asemenea purtare cînd răsvrătirea devotatului lor li se părea îndreptățită? Și știm că ceea ce a făcut d. Cantilli la Paris s'a repetat în 1896 în *Liga* din București, cum vom vedea cînd vom ajunge și la acest trist incident.

După excluderea d-lui Cantilli, comitetul executiv nu mai voia să știe nimic de vechea *Ligă* din Paris. Urechiă și amicii săi erau convinși că dreptatea era de partea d-lui Cantilli pe care-l socotea drept o victimă a unei răsbunări copilărești.

Vechiul comitet din Paris, văzînd că comitetul executiv a rupt orî-ce relațiuni cu el, se hotărăște să facă un ultim demers, deși nu se putea spera mult, cunoscută fiind îndîrjirea celor de la secțiunea centrală, unde numai cei cari lucrau după cuvîntul de ordine dat de ei erau bine priviți. Pentru ca să se arăte detaliat cum se întîmplase neînțelegerile, se decide să se trimită doi delegați la București. Am fost ales eu și d. G. Moroianu.

Nu voi uita nici-odată ședința comitetului în care am căutat să justificăm atitudinea noastră

față de d. Cantilli și tovărășii d-sale. Nu-mi mai aduc exact aminte ziua în care s'a ținut ședința (procesul-verbal al ei a dispărut de la *Ligă*, cum au dispărut și alte acte). Era, cât știu, pe la sfârșitul lui Februar 1895. Atunci am putut cunoaște întâia oară cât de mult orbește la noi pasiunea politică și cât de departe merge fanatismul preconizat în anumite cercuri.

Erau de față, printre alții, Urechia, Gogu Cantacuzino, d-nii Delavrancea și Periețeanu-Buzău. Am expus cum s'a întâmplat lucrurile, de unde s'a iscat neînțelegerea și în ce mod s'a condus d. Cantilli. Nimeni nu voia să ia în considerare ceea-ce spuneam. Și cel mai pornit era Urechia, care mă întrerupea mereu, cu o violență ce mă mira de la un om ce se plîngea în continuu că e bolnav, că trebuie să-l cruț — scene cari-î plăcea să le repete. Și am avut atunci o iluziune. Mi se părea că aud cuvintele gașperitei din povestea *Inșiră-te mărgărite*: „un tăciune și-un cărbune — tacî, băete, nu mai spune.“ Mă înșelam? mi se pare că nu; de atunci m'am convins din ce în ce mai mult că bătrînul președinte a jucat în *Ligă* rolul țigancei din poveste. Și alături cu Urechia, Gogu Cantacuzino și d. Delavrancea mă învinuiau cei mai mult că apăr o cauză nejustificată și că avea dreptate d. Cantilli să nu se supună hotărîrilor noastre nechibzuite. Zadarnic mă încercam să-î conving că în

modul acesta vor nimici *Liga* din Paris, dînd satisfacțiune unor persoane cari lucrau contra ei și numai pentru ambițiunile lor; nici unul din comitet nu voia să știe de desvinovățirile pe cari le aduceam. Toată discuțiunea n'a avut nici un rezultat. Nu mai era nimic de făcut. Am plecat desgustat și cu o cunoștință mai mult de oamenii noștri și patriotismul lor.

Liga din Paris era pierdută. Comitetul executiv a recunoscut în cele din urmă *Liga* improvizată de d-l Cantilli, desființînd de fapt secțiunea veche. La congresul din Maiu 1895 chestiunea *Ligei* din Paris a fost pusă din nou în discuțiune de doi delegați ai ei, dar nici de astă dată nu s'a mai putut face nimic. Cît despre activitatea noiei *Ligi*, o știm; nu s'a mai lucrat nimic și ast-fel și în Paris chestiunea națională a căzut la fund.

Las la o parte alte amănunte din această afacere; unele se vor putea vedea din actele pe cari le reproduc la sfîrșit pentru ca să se cunoască din corespondența oficială cum au procedat cei din București.

E, fără îndoială, neplăcut să mai reamintești astăzi asemenea lucruri; dar trebuia să fie știute odată pentru ca să se poată stabili responsabilitățile.

Cînd mă gîndesc la cele întîmplate în 1894—1895 nu-mi vine să cred că oamenii ce pretin-

deaŭ că servesc cauza națională aŭ putut comite atîtea nemernicii. Ceî carî am luptat pentru salvarea *Ligei* din Paris putem avea înșă satisfacțiunea că ne-am dat bine samă de ceea ce se pregătea pentru discreditarea mișcării naționale. Descompunerea *Ligei* din Paris deschidea seria scandalurilor ce aveaŭ să se întîmple mai tîrziu și din aceleași cause în țară.

Și mi se va mai putea aduce acum învinuirea că sînt nedrept cînd fac cu deosebire pe Urechîă vinovat de compromiterea *Ligei* încă din 1894—1895? Sînt și alții carî aŭ lucrat în același sens cu el — pe unii îi cunoaștem deja, pe alții îi vom vedea mai departe — dar în fruntea lor e președintele de mai mulți ani al comitetului din București.

Nu este de ajuns să ia cine-va parte la toate întrunirile *Ligei*, să țină discursuri, să publice volume cu autografe, să trimită din cînd în cînd vre-o scrisoare la jurnale, să invite și să preumbe prin țară vre-un filoromîn, pentru ca să zică că aduce servicii prețioase causei naționale. Misiunea unui președinte al unei instituțiuni ca *Liga* nu se poate opri aici; trebuie o altă inițiativă, un alt spirit, o conducere pătrunzătoare, neșovăitoare și cinstită. Dar ce lucruri însemnate a făcut *Liga* sub Urechîă și după ce o promise atît de bine constituită de Brătianu? A protestat și s'a pus în mișcare în timpul pro-

cesului *Replicei* și al *Memorandului*? Dar asemenea protestare nu venia numai de la *Ligă*, ci de la toți Romîni, și nu era un merit al lui Urechiă sau al amicilor săi dacă în anul 1893 și 1894 curențul național s'a manifestat cu putere cu ocaziunea judecăților de la Cluj.

Și chiar dacă fostul președinte al *Ligei* și-ar fi însemnat activitatea cu cîte-va lucruri mai bune, cînd punem în cumpănă acțiunile-î nimicitoare, acestea trag prea mult pentru ca să ne închipuim că ar fi putut fi compensate de puținul bine pe care l-ăr fi făcut. Au comis și alți oameni greșeli, dar acestea s'aũ șters în cele din urmă, pentru că aũ lăsat și ceva trainic și pentru că în bilanțul definitiv al faptelor lor s'a găsit la activ un plus de acțiuni binefăcătoare.

Dacă ași fi în alte părți m'ași mira cum s'a putut lăsa atîta timp conducerea *Ligei* în minile lui Urechiă. La noi un asemenea lucru nu mă surprinde, pentru că sîntem cei mai devotați închinători ai falsității și ni se impune ca o datorie să ne înșelăm pe noi și să înșelăm pe alții.

Se știa de mult de ce era capabil Urechiă. În timpul cît a stat la *Ligă* a fost atacat în ne-numărate rînduri, atacuri venite une-orî de la persoane interesate, dar în deplină cunoștință de ce se petrecea la *Ligă*. În n-rul din 21 Mart 1895 al *Tărei* (vezi și n-rul de la 11 Mart) se desvălia

printre altele o mică manoperă a președintelui *Ligei* în timpul procesului *Memorandului*, când secțiunile din țară hotărînd să țină meetinguri de protestare, dînsul le trimite o circulară invitîndu-le să procedeze cu tact pentru ca să nu aducă supărare poliției și prefectului, adecă în realitate să nu se țină meetinguri, dacă s'ar simți că aceasta e dorința prefectului. Chiar foștii lui amici de odinioară nu l-au cruțat mai tîrziu și l-au denunțat ca paralisatorul acțiunii *Ligei*, deși acuzatoriî lui nu erau nici ei nevinovați (vezi *Gazeta*, 13 april 1896). Dar ce să mai zicem cînd un membru al comitetului din București scria despre Urechiă la Paris în 12 Ianuar 1894: „acest om minte de multe ori și este tare înăsprit pe toți aceia cari se ocupă cu oare care interes de *Ligă* și activitatea ei, fiindu-i frică să nu-i întunece cine-va gloria numelui lui. Este un adevărat om căzut în copilărie“ și cînd același membru al comitetului îi întindea peste cîteva luni mîna să distrugă împreună *Liga* din Paris? Și cum să mai judecăm faptul că după toate acestea, după ce în congresul din Maiu 1896 a fost blamat, în același congres se propune să fie rugat să primească presidenția de onoare (*Epoca* din 15 Maiu 1896)? Și tot așa, cînd mai tîrziu nici nu mai voia să treacă pe la *Ligă*, e din nou ales în comitet și în cele din urmă, deși se plîngea zilnic că sănătatea-i e

sdruncinată sau amenința cu demisiunea, i se dă iar presidenția în comitetul executiv. Sînt încă mulți cari cred că în Urechiă am pierdut pe cel mai sincer și vrednic naționalist. Transilvănenii l-au socotit și mulți din ei îl socotesc încă drept cel mai mare binefăcător al lor (vezi *Tribuna* din 26 August 1895 și 21 Maiu 1896). Să mi se dea voie să am altă părere și să mă întreb unde este „marele naționalist“. Numai dușmanii noștri ne-ar mai putea trimite un al doilea ca el.

Pe cînd Urechiă se bucura că *Liga* ajunsese ca o familie a lui — știm că-î plăcea să aibă cît mai multe asemenea familii — unii se îngrijiu de această degenerare a ei într'o „gașcă“, cum o numiau cei de la *Tara*, 26 Noemvre 1894. Nu era însă nimeni de vină, se zicea la *Ligă*, dacă în comitetul ei figurau în majoritate sau numai liberali. Singurii liberalii puteau conduce o instituțiune națională, pentru că numai ei aveau adevărate sentimente patriotice. Sau cum spunea corespondentul din București al *Tribunei* (14 Maiu 1895): „era lucru firesc ca în partidul național-liberal să se afle mai mulți bărbați înflăcărați pentru ideia națională și prin urmare majoritatea membrilor *Ligei* să fie compusă din acest partid.“ Aū fost cît-va timp în comitet și vre-o doi, trei membri de altă nuanță politică, în afară de liberali. Dar aceștia, din cauza fa-

natismului politic al celorlalți, se găsea într-o situațiune puțin tolerabilă, și cum ar fi putut fi altfel cînd erau calificați de spioni? În cele din urmă, desgustați, au fost siliți să-și dea demisia, cum a făcut d. N. Filipescu în 1894 (v. *Țara* din 6 Octomvre) și mai tîrziu d-nii I. Grădișteanu și M. Balș. Cît timp figurau în *Ligă* și alte elemente, liberalii se plîngeau că lipsește omogenitatea, motiv pe care l'au invocat cîți-va din membrii comitetului care în congresul din Maiu 1894 și-au dat pe neașteptate demisiunea. Și cînd în 1895 comitetul executiv era compus în întregime din liberali și jurnalele conservatoare se plîngeau că la *Ligă* se face numai politică de partid, li se părea natural celor de la *Gazeta poporului* (28 Mart, 1895) să răspundă la aceste plîngerî că „conservatorii sînt furioși că nu mai pot avea spion în sînul *Ligei*.”

Cei din comitet căutau, bine înțeles, să înlăture acușațiunea că la *Ligă* s'ar face politică liberală. La orî-ce ocașiune desmințeau un asemenea svon, punînd înainte desinteresarea lor și sentimentele de bunî Romîni cari-i călăuzeau. În răspunsul la declarațiunile contelui Kalnoky în delegațiunile ungurești (v. *Tribuna* din 20 Octomvre 1894) membrii comitetului protestaau că „mișcarea națională și *Liga* ar fi în serviciul vre-unui partid politic.” Atît numai că cine-va

le-ar fi putut aduce aminte de proverbul frances : *croyez cela et buvez de l'eau.*

Pacea, senina pace a fariseului, se turbură după cît-va timp în familia de la *Ligă*. Numărul nemulțumirilor cu direcția falsă ce se dedea „casei sufletești a tuturor Romînilor“, cum era numită *Liga* de un adorator și imitator în stil al lui Urechiă, creștea, și la congresul din Maiu 1896 un curent energetic se pornește contra celor cari lucrau sistematic la discreditarea ei. În loc de aplausele de altă dată — scumpele aplause la cari-și încălzea entuziasmul patriotic nu mai puțin scumpul președinte — comitetul primește de astă dată un vot de blam. Ce se va fi petrecut în sufletul celor din comitetul executiv — de astă dată executat... numai un actor fluerat de publicul care-l răsfățase mai înainte ne-ar putea spune. Supărați, Urechiă și tovarășii săi răspund cu un melancolic adio la acest vot neașteptat și părăsesc sala Ateneului unde se ținea congresul.

„Ingratitudine omenească“ și-au zis cei surghiuniți din lăcașul unde gustase deliciile unei popularități ispititoare „dar nici noi nu ne vom lăsa.“ Cîți-va din ei mai adăoga : „*Liga* nu poate fi de cît a noastră ; nu ne vrea ea, o vrem noi.“ Și și-au adus atunci aminte de exemplul dat cu un an mai înainte de amicul lor din Paris. Peste cîte-va zile *Liga* avea două firme și pe amîndouă

sta scris „unitatea culturală a tuturor Romînilor.“ Prevăzător, casierul avusese ideea mîntuitoare să ia și casa de bani ca să nu intre în mîna noilor veniți, deși aceștia n'ar fi găsit poate tocmai mult în ea. Și ce decepțiune pentru cei din comitetul nou. cînd se vor fi văzut numai cu „casa sufletească.“

Nemuțumiri cărî formase o nouă *Ligă culturală* — să-î zicem mai bine *Liga răsvrătiților* — nu voiaŭ cu nici un preț să se supună votului congresului pe care-l consideraŭ ca nelegal. Prin articole de jurnale (v. *Gazeta* din 15 Maiŭ 1896) și manifeste se ridicaŭ contra celor cărî-î tratase cu atîta asprime, pe ei făcătoria de atîtea minuni patriotice. Și cel mai revoltat era casierul, d. Periețeanu-Buzău, care a mers pînă să trimită prin portărei o somațiune președintelui noului comitet prin care-l avertisa să părăsească în 24 de ceasuri localul *Ligei* din Strada Nouă pe care-l închiriasse, cum spunea, „personal“ (v. *Liga română*, n-rul 1). D. Periețeanu-Buzău se identificase atît de mult cu *Liga* în cît confunda localul ei cu propria sa locuință, după cum făcuse și cu casa de fier. Și nu numai atît. Cînd noul președinte n'a luat în seamă somațiunea casierului, acesta a început cu plîngerî pe la tribunal, darea în judecată a comitetului nou (v. *Liga*, n-rul 2). De altă parte noi aleși aveaŭ să lupte și cu comitetul secțiunei București, nu

mai puțin recalcitrant de cît cei din vechiul comitet central. Nu rămînea de cît să se aleagă un alt comitet al secțiunei în armonie cu cel executiv. Ast-fel în Iunie 1896 *Liga* ajunsese să aibă în București patru comitete. Nu ne puteam plînge de lipsă de patrioți.

Această luptă între *Liga* veche și *Liga* nouă a ținut mai multe luni. Iubitorii de scandal aveau cu ce se desfăta. Și se pare că de cît-va timp am prins o slăbiciune pentru asemenea scandaluri. O altă societate n'a voit să se lase mai pe jos de *Ligă* și ne-a dat în timpul din urmă un spectacol analog. Și lucru curios, ai crede că sînt nume predestinate să producă efecte inepuisabile de ironie. Acum cîți-va ani *Liga pentru unitatea culturală* și anul trecut societatea *Unirea*. Ce coincidențe... nici un vodevilist nu le-ar putea nimeri mai bine.

În Decembrie 1896 cortina cade în sfîrșit peste acest desgustător spectacol. În n-rul din 15 Dec. *Liga romînă* anunța : „amîndouă comitetele executive ale *Ligei*, cel vechi și cel nou, și-au dat frățește mîinile și s'au învoit a fusiona definitiv ca ast-fel să nu mai fie de aici înainte de cît o singură *Ligă pentru unitatea culturală a tuturor Romînilor*“. În același număr se făcea cunoscut că un nou congres avea să se țină la 12 Ianuar 1897. Congresul se întrunește și se alege un singur nou comitet. Taberele erau împăcate —

comedia se încheia bine. Ligistiții dintr'o parte și din alta se îmbrățișau veseli. Un asemenea mare act patriotic trebuia sărbătorit. În sala congresului o masă se întindea la *Hotel Union* — numele oțelului era semnificativ; totul se aranjase ca efectul împăcării să fie de cea mai reușită artă teatrală. Și ce toasturi înălțătoare s'au ținut la acest banchet! Seria lor era deschisă de d. Periețeanu-Buzău care-și exprima tocmai dorința sinceră „ca frații de peste munți să stabilească în sînul lor o armonie reală“ (v. *Liga romîna*, 1897, n-rul 3).

Sînt un om care nu mă impresionez de asemenea încheierii de pace. Cred mai mult în eficacitatea unor mijloace mai drastice și mai ales la noi, unde vinovatul său umilitul de erii poate ajunge impertinentul său dictatorul de mîine. De îndată ce cine-va s'a arătat de ce este în stare să facă, ar fi o slăbiciune să-i mai acorzi favorul unei iertări; ar fi să reînnoești o experiență făcută și să plătești scump o pornire generoasă de un moment. Ceea-ce făcuse comitetul vechi al *Ligei* în 1896 nu era o greșală asupra căreia se putea trece. Cînd cine-va provoacă asemenea scandaluri, cînd pentru motive de ambițiuni personale nu-și recunoaște vinovăția și caută să introducă fermentul discordiei, ar fi un exces de indulgență să-i mai întinzi mîna și să-l aduci iarăși acolo de unde trebuia eliminat pentru

totdeauna. Era o greșală de neiertat, o lovitură mai mult *Ligei*, cînd în congresul din Ianuar 1897 se alegea din nou în comitet cîte-va din persoanele cari se răsvrătise în Maiu 1896. Și nu pot pricepe mai ales cum administrația *Ligei* a fost iarăși dată în minile casierului de mai înainte care fugise cu casa de bani. Nu era ceva suspect în această fugă și nu trebuia să se taie scurt cu asemenea detestabile apucături?

Este surprinzător cît de ușor cădem dintr'un extrem în altul. De o parte ne arătăm nici că se poate mai fanatici, de altă parte ne place să ne punem la adăpostul unei toleranțe creștinești. Și plasăm rău și fanatismul și toleranța, negîndindu-ne la urmări, pentru că lucrăm numai sub impresiunile momentului și așa cum ne închipuim că e mai bine sau cum ni se dictează de alții.

În 1896 era momentul de a salva *Liga* de la o discreditare ce era vădită. Cît timp nu s'a înțeles gravitatea situațiunei și cît timp nu s'a înălăturat din vreme elementele cari erau vinovate de compromiterea unei acțiuni îndrumate atît de bine, nu ne rămînea de cît să suportăm consecințele.

Și consecințele s'a în arătat curînd. *Liga* și-a pierdut după 1896 puținul prestigiu ce-i mai rămăsese, cu toate încercările celor din comitet de a i-l reface și de a o impune iarăși atenți-

unei publicului cu manifestațiunii și sărbătorirea unui eveniment însemnat din istoria noastră ca revoluțiunea din 1848 sau tridentenarul morței lui Mihaiu-Viteazul. In cei din urmă ani toată îngrijirea comitetului executiv s'a concentrat în reabilitarea insituțiunei compromise, o reabilitare tîrzie și greu de ajuns cu mijloacele ce se propuneau. Numărul membrilor scăzuse, cei mai mulți ne mai voind să figureze într'o societate compromisă. In 1898 se trimit în toate părțile blanchete de înscriere cu un apel la cei cari mai aveaū inimă romînească (pentru cei de la *Ligă* numai niște Romîni răi puteau să refuze sprijinul unei firme aproape de faliment). De geaba, membri noi nu se mai arătau ca mai înainte. Fondurile erau pe sfîrșit și casierul era cel mai interesat ca *Ligă* să nu fie prea săracă; de aici inițiativa unei subscripțiunii naționale care rămîne și ea o simplă dorință neîndeplinită (v. *Ligă română*, 1897, n-rul 39). Și cînd toate apelurile, toate insistențele n'au avut efectul așteptat, o idee ingenioasă i-a venit casierului, una din acele idei la care recurge negustorul sau jurnalistul desperat, cînd anunță că orî-ce cumpărător sau abonat va primi un mic cadou. N'am crede că într'o ședință a *Ligei* din Noembrie 1898 casierul, pentru a atrage membri proaspeți, a propus ca orî-ce nou înscris să aibă o reducere la un creditor — lipsia cine-va să strige

la ușa *Ligei*: „pofțiți, domnilor, aici se îmbracă eftin orî-ce bun patriot“. Și iarăși n'am crede că lucrul acesta s'a publicat, împreună cu oferta croitorului, încîntat de noii clienți pe cari-î aducea casierul, în însuși jurnalul patronat de *Ligă*. Să deschidem n-rul 48 al *Ligei romîne* din 1898 și ne vom convinge. Dar nici acest expedient n'a reușit — ar fi avut poate efect dacă ar fi fost în timpul „crisei“, cum a avut efect mai în urmă o reclamă de același fel la un oare-care club politic.

Degenerarea *Ligei* se putea vedea și din întrunirile ei anuale. Am avut curiozitatea să mă duc după ce m'am întors din streinătate și credeam că poate *Liga* tot nu era așa de decăzută cum auzisem, la una din aceste întruniri. Vre-o două-zeci, trei-zeci de membri cari veniaū să voteze o listă de delegați, întocmită de acasă și așa cum îi convenia d-lui Periețeanu-Buzău, conducătorul alegerilor și cel mai interesat să nu se strecoare vre-o persoană care i-ar putea turbura liniștea de care avea nevoie în grelele-î operațiuni financiare. Și congresele? o parodie a întrunirilor de altă dată; o comedie jucată în fie-care an la o anumită dată. De altmintrelea ligiștii-și găsise în urmă localul potrivit pentru congres sau meetinguri. Era sala *Hugo*, unde *Liga* venia să completeze programul teatrului, de varietăți și să-și dea matineurile obicinuite

puțin frecventate de altmintrelea, deși erau gratuite și cu un program pe care figurau cei mai neîntrecuți saltimbanci indigeni. În trecerea aceasta a *Ligei* de la o sală modestă a Universității, cum era în 1891, la sala cu scenă de la *Hugo* nu vedem întreaga ei istorie?

Numai congresul din Maiu anul trecut a mai pasionat puțin publicul nostru. Sînt încă proaspete în memorie lucrurile scandaloase cari s'a dat atunci pe față. Mai mult de 50.000 lei lipsiau din casa *Ligei*; casierul trecuse această frumoasă sumă în fondurile sale particulare. Auzisem de aceasta încă din 1900 — nu mai era un mister pentru cîți-va cunoscători ai culiselor *Ligei* — și nu mă surprinsese; m'ași fi mirat chiar ca lucrurile să nu fie așa, după cele întîmplate în 1896.

De alt-fel nu era întiul cas cînd *Liga* era exploatată de un asiduū echilibrator al bugetului său cu banii publici. Casierul din 1894 n'a plecat nici el curat de la *Ligă* (v. *Voința națională*, 3 Iunie 1894). Și cîți n'aū aprețiat binefacerile unei liste de suscripție saū a vre-unei tombole — și mai ales cînd nimeni nu cerea socotelile? Gurî rele aū vorbit și de o misterioasă cutie în care cîte-va mîni darnice lăsaū să se strecoare vre-o piesă de argint, care la rîndul ei se strecura, cu alte tovarășe, în anumite buzunare. Și cine ne-ar putea spune ce s'a mai făcut în numele *Ligei* și al naționalismului ro-

mîn ? Poate cîți-va funcționari de la unele ministere, și mai ales de la cel de externe, din fondul cărora se zice că s'ar fi împărțit cîți-va din cei mai desinteresați patrioți ai noștri.

* Să ne mai pară ceva neobicinuit ceea-ce a făcut casierul *Ligei* ? Ar protesta urechile noastre cari s'aũ deprins să audă aproape zilnic de asemenea scãderi și adunãri în bugetul nostru public și privat. De aceea mulți nici nu s'aũ scandalizat cînd aũ deschis vre-un jurnal unde sta scris cu litere mari : *hoțurile de la Ligã*. Suflete blînde, și-aũ zis : „va trece și asta, cum aũ trecut altele“.

Este un principiu, devenit la noi școalã și cultivat cu o deosebitã îngrijire în anumite cercuri, că un exemplu scusează altul. Pilda de erî iartã zece pilde de astãzi saũ de mîne. A fost prins odatã unul cu mîna în sac și lãsat mai departe să se preumbe neturburat saũ să-și continue aiurea operațiunile, bucurați-vã, voi succesori ai acestuia, că nici vouã nu vi se va întîmpla nimic saũ poate, compãtimiți ca victime, vi se va da în altã parte o satisfacțiune pentru pierderile pe cari le-ați suferit cînd vi s'a închis ușa comoarei pe care o supraveghiați cu atîta scrupulositate.

Așa și la *Ligã*. Se aflã că banii lipsesc, se știe cine era vinovatul, o parte din public se alarmează, cere lãmuriri și totuși comitetul, în frunte cu președintele, se mulțumește să rãspundã ce-

lor cari-l întrebaŭ dacă e adevărat : „da, așa este, dar astîmpărați-vă, pentru că *Liga* nu pierde nimic ; banii dispăruți vor fi puși la loc.“ A trecut de atuncea aproape un an și totuși *Liga* n'a reintrat în fondurile ei, și va mai trece probabil și anul acesta, și vor mai trece și alții pînă cînd se va mai uita și această ispravă de la *Ligă*, pentru că avem memoria scurtă pentru asemenea lucruri.

Unii aŭ căutat chiar să dea vina nu atît pe casier cît pe alții, în special pe cei cari aveau să controleze mînuirea banilor. Dar ce control cînd hîrtille *Ligei* erau lăsate la voia întîmplărei și cînd era ușor celui interesat să le încurce sau să nimicească o parte din ele pentru ca să înlătore orî-ce mijloc de control? Și am avut ocaziune să cunosc recalcitranta fostului casier cînd era vorba de a da lămuriri și de a-și justifica unele acte ; era neînduplecat și lua uneori drept o violare de domiciliu pătrunderea în *Ligă* a unor persoane cari se interesaŭ poate și ele de ce se făcea acolo, dar aveau darul de a nu-î fi simpatice. Nu e greu de spus ce trebuia să se facă pentru ca să se evite un scandal cum a fost cel din anul trecut. Inlăturarea netă a unui casier care se eschiva de la darea tuturor socotelilor. Dar ce ar fi zis familia de la *Ligă* ?

S'a mai spus că cele întîmplate cu banii *Ligei* n'aŭ putut întru nimic discredita instituțiunea

aceasta, pentru că și în alte părți s'aŭ descoperit incorectitudinī de carī singură o persoană era vinovată și totuși lucrurile aŭ continuat să meargă bine mai departe (iarăși mania justificărilor prin comparațiuni și exemple). Las de o parte responsabilitatea care, orī-ce s'ar zice, cade și pe diferitele comitete carī s'aŭ perîndat de atîția anī cu același perpetuŭ casier, și supun la aprețierea orī-cărui om cu judecată să răspundă dacă o instituțiune care are ceva mai mult la pasivul ei de cît isprăvile casierului — am văzut că de cîtī-va anī scandalurile nu se mai sfîrșesc — nu poate fi încă considerată ca deplin compromisă. Mă întreb ce ar trebui să mai facă la noi cine-va pentru ca să-și merite un asemenea calificativ. Poate să se mai pună în fruntea unor bande devastatoare și să cuctreiere țara dînd năvală la casierii.

Să nu ne ascundem după paliative copilărești, cu atît mai mult cu cît compromiterea *Ligei* nu e recunoscută numai de unul saŭ doi — mi s'a spus chiar că ași fi singurul care ași ataca *Liga* pe această temă — ci de multe, foarte multe persoane — probă chiar faptul că mulți s'aŭ retras din ea.

Că mișcarea națională a *Ligei* a făcut un rușinos fiasco n'o mai poate contesta nimeni, cine vede lucrurile așa cum sînt. Că vinovați de aceasta sînt cu deosebire liberalii, iarăși nu se

mai poate ascunde. A spus-o încă din 1899 d-l Delavrancea în ședința Camerei din 18 Mart (*Monitorul ofic.*, 28 April) cînd, despărțindu-se de amicii săi de mai înainte, declara : „revăd mai viu ca orî cînd istoria a 10 anî din chestiunea națională. Și cum, Domnilor, sînt convins, absolut convins, că actuala direcțiune a partidului, fără știrea partidului, a sfărîmat comitetul național de peste Carpați și a redus la agonie *Liga pentru unitatea culturală* din țară, simt că n'așî mai avea destulă putere de a intra în fapte pe cari cred că nu trebuie să le divulg încă“. D-l Delavrancea făcea aceste declarațiuni în timpul agitațiunilor în chestiunea școalelor din Brașov, care a adus în 1899 căderea partidului liberal de la putere.

Cît foc nu s'a vărsat și în această chestiune și cîte epitete grațioase nu s'aû schimbat între liberali și conservatori! Am văzut cum de astă dată i se întoarse d-luî Sturdza, pe nedrept, epitetul de trădător, pe care d-sa, tot pe nedrept, îl dăduse cu cinci anî mai înainte guvernului conservator. Cu ce ușurință ne aruncăm în față asemenea calificative cari dacă s'ar potrivi, ar fi să desperăm de viitorul țării noastre și să ne pregătim la soarta care am merita-o.

Nu, nu voiû zice și eû că unul saû altul a trădat chestiunea națională. Nu-î vorba de trădare, ci de o procedare nenorocită, de o lipsă de tact și de o orbire de sigur condamnabile,



pe care însă le am fi putut evita dacă am fi înțeles mai bine situațiunea și dacă am fi lucrat cu mai puțină ușurință și pornire, neamestecînd patimile noastre acolo unde n'ar fi trebuit să vedem de cît înfrățire și desinteresare comună.

Sînt triste constatările pe care le-am făcut. Cu atît mai triste cu cît miseriile de la noi aû trecut peste graniță și aû înveninat viața politică a fraților noștri din Transilvania. Răul nu s'a localizat, s'a întins mai departe.

Se știe că oamenii noștri politici și-aû avut, și aû încă, peste munți agenții lor de propagandă. Ceea-ce s'a scris în anii din urmă în unele ziare transilvănene asupra chestiunei naționale și hotărîrile cari s'aû luat în anumite cercuri nu erau de cît un ecoû al politiceii din București. Și mai ales liberalii s'aû arătat neîntrecuți în această goană după aderenți la politica lor, care — își ziceaû ei — era păcat să nu fie exportată și peste munți. Pînă mai deunăzi *Tribuna* cînta pe aceeași gamă cu *Voința națională* binefacerile patriotice ale politiceii liberale. Discursul d-luî Sturdza de la Orfeû era salutat la Sibiû ca un eveniment fără seamăn și ca o întărîre mai mult în convingerea că numai liberalii poartă cheia marelui probleme a naționalităților din Austria; în n-rii din 5 și 7 Octomvre 1894 *Tribuna* scria: „în acest discurs noi vedem începutul unei nouă acțiuni, de la care sperăm

bine... sub impresiunea cuvintelor șefului lor, partisanii partidului național-liberal se înalță.“ S'aũ înalțat, în adevăr, pînă ce într'o zi aũ dispărut în alte sfere, aruncînd balastul prea greũ al chestiuneĩ naționale.

Dar lăudînd pe liberali, cei de la *Tribuna* nu puteaũ să nu lovească une-orĩ în conservatori — era și aceasta o condițiune care li se impunea. În afacerea Lahovari *Tribuna* gășia și ea de cuviință să-și spună cuvîntul, parafrașînd articolele *Voinței naționale*: „reprobăm cu toată puterea convingereĩ noastre atitudinea ce guvernul român, saũ fie și numai uniĩ din membrii și oameniĩ săi, tot mai mult trădează în chestiunea națională. Nu de acuma, ci de cînd aũ venit la putere actualiĩ guvernamentalĩ din România, onoare și recunoștință valoroaselor excepțiuni, aũ dovedit prin spusele și faptele lor că nu se pot însufleți pentru cauza noastră... Am tăcut... ne-am impus toate rezervele posibile pînă la marginea extremă a răbdăreĩ. Astăzi însă nu mai putem tăcea“ (25 Octomvre 1894).

Era cuminte o asemenea atitudine din partea *Tribunei*? Singurĩ cei cari scriaũ aceste rîndurĩ vor fi recunoscut, cred, mai tîrziu că greșeaũ. Era o lipsă de tact cînd presa transilvăneană se amesteca în intrigile de la noi și lua apărarea unora, blamînd pe alții. Și nu numai în afacerea Lahovari tribuniștii aũ procedat cum

nu trebuia, ci în toate articolele pe cari le publica în jurnalul lor se vedea bine că și ei, ca și liberalii, nutriașă aceleași sentimente față de conservatori, socotindu-și drept dușmani ai cauzei naționale.

Urmările amestecului politiceii noastre în Transilvania s'au arătat curind. Romini de peste munți s'au desbinat împărțindu-se în tabere, după simpatiile și antipatiile pe cari le aveau pentru cutare sau cutare om politic de la noi. Scandalurile întimplale la *Tribuna* în Decemvre 1895 sînt episodul cel mai trist din această luptă provocată de cei cari făceau suveica între Sibiū și București. S'au dat atunci pe față uneltirile liberalilor în Transilvania, și destăinuirile d-lui Aurel Popovici din *Tribuna* 28, 29 Februar, 1, 9 și 10 Mart 1896 n'au făcut de cît să confirme încă odată efectele deplorabile ale introducereii politiceii de dincoace în afacerile de peste munți. D. Slavicî a căutat să justifice într'o broșură apărută în 1896, *Tribuna și tribunistii*, atitudinea jurnalului pe care l-a condus cît-va timp; dar și d-sa ne-a convins încă odată că numai bine nu s'a lucrat într'o vreme la Sibiū.

Nu mă pot împedica să nu reproduc aici o însemnare pe care o făcea în 1896 tatăl meu, desgustat și dînsul de ceea ce se întimplase în Transilvania și de ce devenise mișcarea noastră națională, la care a luat o parte activă de la

întemeierea *Ligei*: „în timpul vacanței m'am întâlnit cu unii din Transilvania, și cu alții de pe aici cari aũ fost prin Transilvania, și toți mi-aũ confirmat că partidul liberal e urgisit și blestemat. . . . Și aceasta nu numai în păturile inteligenței, dar pînă în colibă și în sate. . . O muncă de zeci de ani s'a distrus, încrederea pe zeci de ani s'a sfărîmat.“

Cei din Transilvania pot avea o scusă dacă s'aũ lăsat să fie atrași în mrejele întinse de politicianii noștri. Ei aũ trăit într'o atmosferă mai curată, neatinsă de curențele corupătoare de la noi; viața lor politică n'a fost frămîntată de atîtea interese cari se ciocnesc la noi și n'a fost condusă de setea după putere și de principiul care ridică mai presus de toate minciuna și calomnia prin orî-ce mijloace și orî unde poate prinde. Necunoscători, aũ căzut în cursă, luînd drept bune intențiunile celor cari aveau aerul că se interesează de soarta lor. Mai tîrziu aũ văzut singurî cine erau cei cari-l înconjură de atîta dragoste; era însă o convingere venită prea tîrziu; m'ași fi bucurat dacă s'ar fi trezit mai din vreme — și poate nu era așa de greu.

Acestea sînt rezultatele politiceî rele de la noi în chestiunea națională. De o parte compromiterea *Ligei*, de altă parte desbinarea Romînilor din Transilvania. Trebuie mai mult pentru ea să

înțelegem că nu se mai poate merge pe calea pe care au voit să ne ducă cîți-va rătăciți, din nenorocire tocmai cei cari au condus timp de mai mulți ani mișcarea națională?

Va fi aceasta o învățătură pentru noi și pentru cei din Transilvania? Ași dori-o, pentru ca să se știe și la noi odată că timpul nu ne este dat ca să reînoim mereu experiențe și să prelungim, cu schimbări de decor, situațiunii întristătoare.

Și cînd tragem acum o linie sub toate cîte le-am înșirat, mai poate fi îndoială că numai Romîni buni n'au fost cei cari ne-au amețit ani întregi cu cîntecele lor patriotice? Unde le este desinteresarea cu care se lăudaș, sentimentul curat de apostoli cu care se mîndriaș în scris și în vorbe, priceperea din care-și făceaș o fală lor, refusînd s'o recunoască altora?

Și au fost Romîni răi cei cari nu s'au închinat acestor traficantș ai naționalismului nostru, idolor mincinoșș turnaș dintr'un aliagiș suspect de monede învechite plus ceva argint luat pe furiș din comoara *Ligei*? Romîni răi cei cari s'au ridicat în contra vînzătorilor de lucruri sfinte ale unui neam întreg, înșelătorilor îmbătrîniș în rele, sprijinatorilor tuturor faptelor însemnate cu pecetea nemernicieș?

Orî cît de mare ar fi legiunea celor cari lucrează la pervertirea spiritului nostru public, la cîștigarea în partea lor a sufletelor slabe, și orî cît de despe-

rate ar fi sforțările celor cari caută să înnegrească pe cei cari nu se înhamă la caravanele în cari-și transportă marfa bazarului lor de negustori, mai sînt și la noi oameni cari să judece alt-fel, cu mintea limpede și conștiința dreaptă, să facă alegerea între bun și rău. Pentru aceștia am scris aceste rînduri, și numai lor le cer să-mi dea dreptate.

Am atacat *Liga*? Am atacat-o în persoanele cari au condus-o în timpul din urmă, nu în ideia din care a pornit și care a fost uitat-o de exploatatorii ei. E tîrziu, dar și această instituțiune cred că mai poate fi salvată. Salvată, în sensul că, trecînd în alte mîni, să fie transformată într'o societate cinstită și serioasă care să ajute pe tinerii din Transilvania, să publice lucruri din cari să se cunoască mai bine starea de peste munți, pentru că nu știm încă astăzi de multe ori ce se petrece acolo, și mai ales să rupă cu obiceiul vechi al manifestațiunilor sgo-motoase și inoportune, al arlechinadelor și praznicelor naționale. Nu mai merge cu indulgența și nepăsarea care ne caracterizează și dă răgaz unora să-și facă afacerile așa cum le convine; trebuie luat biciul și înlăturați cei cari au profanat un altar pe care nu trebuia să-l atingă de cît mîni cucernice. E timpul să se închidă și aici ușa întunecoasă a înșelăciunei și să se deschidă poarta mare a luminei și patriotismului sănătos.

EXTRASE DIN JURNALE ȘI CORESPONDENȚĂ

Daū aici, după jurnale și corespondența *Ligei* cîte-va extrase pentru ca să se cunoască mai bine unele fapte și să justifice cele ce le-am spus. Sînt documente prețioase pentru judecarea moravurilor din presa noastră și a modului cum s'a lucrat la *Ligă*.

BCU Cluj / *Afacerea Ion Lahovari* Library Cluj

Sub titlul *Intrigi la Paris* se publica în *Romînul* din 12 Octomvre 1894 :

Am putea chiar astăzi da pe față unele demersuri din partea acestui guvern pe lîngă ziarele importante din Paris, ca *Débats*, *Figaro*, *Le temps*, *Estafette*, etc. demersuri pe care la poate binecuvînta Wekerle, dar nu cei care luptă în direcțiunea națională romînă.

Peire din tine, Israile! Ceea-ce Türr și Pazmandi cu pungî de banî n'aū putut face în Paris, cum vreaî să n'o facă lesne un guvern zis romînesc ?

Intr'un alt articol, de fond, din 18 Octomvre :

Servilismul arătat de d. Alexandru Lahovari către d. Kalnoky pare a trece nebăgat în seamă pe lîngă purtarea d-lui Ion Lahovari din Paris.

Acest agent al țării nu numai că a dat sprijinul său agenților unguri, dar a devenit instrumentul lor. . . . Agentul nostru nu s'a sfiit de a merge în persoană, după cât mi se comunică din Paris, și a cere în numele țării în redacțiunile unor ziare importante să nu se mai publice nici o comunicare a *Ligei* său de ori unde ar veni în favoarea Românilor din Transilvania.

In numărul din 21 Octomvre :

O persoană demnă de crezămînt ne scrie din Paris : «În momentul de a ne bucura de victoria repurtată în presa francesă contra lui Pazmandy et comp., iată că avem de a lupta cu dificultăți *de unde nu le așteptam* *Journal des débats* a primit instrucțiuni de la Take Ionescu, prin care este rugat să fie mai circumspect, căci informatorii din Paris (vă să zică *Liga*) nu pot inspira încredere. Aceasta ni s'a dat a se înțelege de la *Débats* D. Take Ionescu a lucrat prin Jules Brun din București.

Un fapt pozitiv și concret este că legațiunea romînă a făcut presiuni, mi se pare, și materiale asupra lui *Figaro*. O persoană intimă din redacția ziarului mi-a spus că ministrul Jean Lahovari i-a vorbit și i-a zis că dacă ziarul ar face reclamă guvernului conservator și ar fi în sensul său în chestiunea națională ar putea ajunge la o înțelegere.»

Aceste știri n'ar fi fost suficiente dacă nu ne-ar fi fost confirmate prin un amic, ziarist și marcant membru al parlamentului frances, a cărui scrisoare se înțelege că n'o putem publica fără autorisarea sa. Afirm însă că acea scrisoare există.

Drept lămurire, Urechiă trimetea *Voinței naționale* (23 Octomvre) următoarea scrisoare :

Unele ziare din București arată că *președintele Ligei* ar fi primit de la Paris «de la trei directori de ziare franceze» ba și de la nu știu care domn — acesta nu mai puțin de cât impieगत la ministerul de externe francez — informațiunile de care se ocupă acele ziare române, cu referință la nu știu ce înțelegere ar căuta să ia legațiunea română din Paris cu unele jurnale parisiene. Un jurnal de erī seară mă și provoacă direct să spun ce este adevărat din aceste afirmări ale ziarelor române.

Vă rog dar, domnule director, să bine-voiți a lua cunoștință de declararea mea, că la prezidenția *Ligei* n'au venit scrisori de la nici un domn Delaunay ori Delaunag și nici de la «trei redactori franceși.»

In 1896, cînd afacerea Lahovary s'a limpezit, *L'indépendance roumaine* (12 april) publica :

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Des actes que nous avons sous les yeux, il résulte que c'est M. Cantilli, alors étudiant à Paris et président de la Ligue de cette ville, qui a le premier lancé cette accusation sur la foi des renseignements qui lui auraient été fournis par un journaliste français. Il en a informé M. V. A. Urechiă qui se sentant humilié de voir que lui, président du comité exécutif de la *Ligue*, ignore une chose aussi importante que M. Cantilli connaît, a fait croire à celui-ci, dans les lettres qu'il lui adresse, qu'il était depuis longtemps au courant des agissements de M. Jean Lahovary et qu'il en possédait des preuves.

Voici un extrait d'une lettre de M. Urechiă datée du 18/30 octobre 1894:

«Ce que vous me dites de la conduite de notre légation de là-bas, *je le savais déjà*. C'est infâme.»

Dans une autre lettre du 21 octobre 1894, nous trouvons les passages suivants :

«... La cause que nous servons tous deux est trop grande pour que nous soyons empêchés, par des considérations personnelles, de faire notre devoir... D'autres personnes m'ont encore écrit de Paris dans le sens de votre lettre antérieure. Vous ne m'avez donc pas apporté des soupçons non fondés».

(Vezi și *Epoca* din 9, 11, 14 și 18 april).

Din scrisoarea lui Urechiă către *L'indépendance roumaine*, 18 april:

C'est M. Cantilli qui le premier m'a écrit ce qui suit sur ce point à la date du ⁶/₁₈ octobre 1894 :

«Au moment de chanter victoire, nous avons à lutter ici aussi contre le *prétendu gouvernement roumain*. Voici ce qui s'est passé.

Le Journal des débats a reçu des instructions de M. Take Ionescu le priant d'être plus circonspect, attendu que les informations de Paris ne peuvent pas inspirer confiance. On ne m'a pas dit cela directement aux *Débats*, mais on me l'a donné à entendre et je constate d'ailleurs que les *Débats* gardent une réserve inquiétante. Mais *je ne bronche pas*, je continue à y aller. Voilà où en sont les choses avec les *Débats*; l'influence n'a pu venir que de Take Ionescu par Jules Brun.»

Les mots «c'est infâme» vous déplaisent. Je les ai écrits sous l'impression de la dénonciation.

Il me reste une seule explication à vous donner sur les mots «je le savais déjà».

Je ne puis me souvenir bien exactement si c'est bien ainsi que j'ai dit... Si j'ai bien dit ces mots... c'est là une réflexion malheureuse qui a dû me passer par la tête — je l'avoue en toute humilité... Malheu-

reusement pour moi — *peccavi* . . . J'en demande aujourd'hui bien pardon à M. Lahovary et suis prêt à expier comme il voudra ma participation à la vilaine affaire qui lui a été faite par M. Cantilli.

DESORGANISAREA «LIGEÎ» DIN PARIS

Adresa comitetului central al «Ligei» către delegații secțiunii din Paris.

Comitetul central al *Ligei culturale* a urmărit de la început toate discuțiunile iscate în sînul secțiunii din Paris cu o deosebită inchiitudine. Cînd aceste discuțiuni au luat proporțiile unor grave neînțelegeri, pentru ca în sfîrșit să degereze în sfășieri personale și în acușaiuni veștejitoare pe care le-ați expus fără sfiială chiar prin telegrame, înțelegeți prea bine că noi am resimțit o durere profundă vîzînd că marea cauză a Romînilor nu are darul de a potoli niște rancune neexplicabile.

Am cercetat acest regretabil proces dintre d-stră, am deliberat pătrunși de grija covîrșitoare că nu putem îngădui ca în capitala Franței, ca în capitala lumii, Romîni să apară divisați în suprema chestiune a existenței noastre naționale. Și animați de un spirit de dreptate și de înțelepciune, ne-am refusat a judeca actele d-voastră altfel de cît ca niște acte de mînie tinerească și trecătoare. In consecință hotărîrea comitetului central a fost de a vă invitași pe unii și pe alții ca să reîntrași în statute, ca să vă întindeți mîinile frățește și să vă contopiți într'una și nedespărțită secțiune. . . Comitetul central face din nou apel la simțimintele d-stră de Romîn și de luptător al cauzei romînești.

Răspunsul comitetului secțiunei din Paris.

. Cum este de datoria noastră a răspunde la adresa d-stră este bine a vă schița incidentul *ab origine*.

În ședința generală de la 5 Ianuar 1895 un membru al *Ligei* — străin de comitet — aduce o gravă acuzare d-lui Cantilli denunțându-l că ar fi adunat bani pentru o broșură scrisă de d-l Hennebert, broșură care n'a existat de cît în imaginațiunea d-lui Cantilli. Înțelegeți cu toții consternarea generală pe care a produs-o asupra *Ligei* această acuzare. Imediat, după propunerea chiar a d-lui Cantilli, se numește o comisiune de anchetă compusă din cinci membri

După o activitate de trei săptămîni comisiunea de anchetă și-a depus raportul conchizînd în unanimitate la incorectitudinea conduitei d-lui Cantilli și constatînd că acușățiunile aduse în contra d-sale erau juste. În urma acestui raport *Liga* a votat cu unanimitate și două abțineri excluderea d-lui Cantilli. Dar în intervalul acesta ce credeți că a făcut d. Cantilli ? a stat dînsul liniștit ? a așteptat cu acea seninătate caracteristică omului inocent rezultatul anchetei ? Nu, d Cantilli era hotărît să vede mai dinainte a desbina. *Liga* spre a-și satisface interesele personale de present sau viitor. Dînsul uitînd că însuși ceruse comisiunea de anchetă. chiar din seara de 5 Ianuar a decretat în marea sa putere de seignor o a doua *Ligă*, intrînd prin cafenele spre a-și face adepți persoane cari nici nu visaū de *Ligă* sau chiar cari calificaū încă de multă vreme *Liga culturală* în general ca un fleac. În sfîrșit a căutat să formeze o *Ligă* de ocazie cu sentimente naționale tot de ocazie și conformă cu interesele sale personale. . .

Cînd d-stră în loc să cîntăriți demnitatea *Ligei* din

Paris ca onoare și sentiment național mai presus de orî-ce bănuială meschină, transformați *Liga* din Paris în vasalul d-lui Moroianu (1) imputîndu-i: «D-ta refuși contopirea, d-ta refuși a te supune statutelor noastre, d-ta invocî un protest semnat contra unor tineri care odinioară și-au luat titlul de decemvirat, d-ta socotești că acel fantesist decemvirat a fost de natură a pronunța *moartea civilă* contra unor tineri ce poate aũ comis greșeli de acelea cari fatal sînt legate de *tineretea fără experiență*» — nu ne mai este permis a privi cu compătîmire aceste agitațiuni sterile cari nu pot să aibă ca efect de cît condamnarea acelorora ce le-aũ întreprins și încă în mod așa de desgustător.....

Liga din Paris protestează și respinge cu energie toate aceste insinuări adresate atît *Ligei* cît și d-lui Moroianu. D Moroianu n'a fost și nu este de cît sclavul *Ligei*. Toate hotărîrile și telegramele trimise n'aũ fost personale ale dînsului, ele aũ fost ale comitetului și ale *Ligei*.....

N'am cochetat și nu cochetăm cu nimeni care cu gînduri ascunse caută să se introducă în sînul nostru numai și numai spre a profita personal, fără măcar să aibă o scînteie de adevărat simț patriotic.....

Cît pentru d. Cantilli pe care cu cea mai mare părere de rău mai mult îl plîngem și-l compătîmim de cît să-l acuzăm spre a-l strivi, dînsul a jucat în această afacere tristul rol al unei persoane care intrînd într'o casă streină spre a ciupi ce-va și știind că are să fie prins, căci poliția este la ușe, dă foc casei ca în învîlmășala ce se va isca, doar va găsi un loc pe unde să

(1) Comitetul central voia să presinte desbinarea ca o simplă neînțelegere între d-nii Moroianu și Cantilli.

scape. Așa a lucrat d-sa. In loc să aștepte rezultatul anchetei caută a forma o a doua *Ligă* și... a distruge vechea *Ligă*, ca ast-fel să dispară ori-ce urmă de con-
duta d-sale....

Judecați, vă rugăm, cu sînge rece, și veți vedea că d-l Cantilli prin insinuările d-sale abile a căutat să vă facă complicită dînsului în distrugerea cauzei na-
tionale. Sîntem convinși însă că veți ști dejuca ițele țesute de cătră d-sa, căci noi sîntem ferm hotărîți a nu ceda decît în fața opiniei întregului neam romî-
nesc, dacă d-voastră nu veți tăia scurt cu agitările ste-
rile ale unor tineri pe care cu regret îi vedem că au apucat calea ambițiunilor personale.

Protestăm de asemenea cu cea mai mare energie că am fi refusat admiterea de membri noi fără nici un motiv. Cu ocasiunea aceasta ținem a vă menționa că actualmente *Liga* din Paris numără peste 50 de membri... D-voastră ne vorbiți de contopire; aceasta ar însemna o insultă la adresa noastră, căci noi nu sîntem puși aici spre a prinde oamenii cu arcanul și a-i aduce în *Ligă*...

Facem dar un ultim și suprem apel la înalta d-stră înțelepciune și rugîndu-vă să deliberați în cea mai a-
propriată a d-stră ședință asupra plîngerilor și protes-
tărilor noastre, așteptăm cu nerăbdare soluția acestei stări anormale de lucruri, care durează deja de prea mult timp.

Paris, 1/13 Februar 1895.

Comitetul *Ligei* din Paris, întrunit în seara de 8 Fe-
bruar 1895, ca să discute asupra circulării domniei-
voastre din 19/31 Ianuar, a hotărît următoarele.

Avînd în vedere că d-l Cantilli, fost membru al *Li-
gei*, căruia se datorește deja pierderea jurnalului «Les

Débats» pentru cauza noastră, a fost exclus din *Ligă* în ultima ședință generală, pentru a fi strâns bani pentru o broșură imaginară, iar d-l Axente și colegii dumnealui de decemvirat au fost eliminați încă de acum doi ani nu de d-l Moroianu, cum pretindeți, dar de unanimitatea membrilor de atunci, pentru motive pe care le cunoașteți, secțiunea este decisă ca în nici un caz și sub nici o formă să nu primească în sînul ei pe sus numiții domni. Ceî-l-alți Români despre care se zice că ar vrea să înființeze altă *Ligă*, n'au de cît să facă cereri conform statutelor și vor fi primiți. Prin urmare, este inexact că refuzăm contopirea. Din contra vom fi fericiți a primi în sînul nostru această fracțiune care tocmai după patru ani s'a decis să ia parte la marea mișcare națională.

Acesta este ultimul nostru cuvînt.

Dacă d-voastră, Domnule președinte, credeți de cuviință să ne impuneți niște persoane care au fost excluse ca nedemne din *Ligă*, după mature chibzuințe, și în urma raportului destul de concludent al unei comisii de anchetă, cu părere de rău sîntem nevoiți a vă mărturisi că refuzăm să urmăm această cale, care nu este a cinstei, și în acest caz vom veni cu probele noastre în publicitate. Iar dacă, Domnule președinte, doriți cu tot dinadinsul ca pace să se facă în corpul studenților naționaliști romîni din Paris, încetați de a da sprijinul moral unor oameni compromiși pînă în gît, și sfătuiți pe cei cari vor să facă disidență, pe adevărații rătăciți, să se înscrie în *Liga* care de patru ani lucrează desinteresat pentru cauză și pe care nimic nu o va împedea de a continua să lucreze ca în trecut, pînă la împlinirea scopului.

Paris, 8 Februar 1895.

Scrisoarea comitetului central către membrii „Ligei“ din Paris.

Starea în care, cu marea noastră neplăcere, vedem că a ajuns neînțelegerea iscată în sînul secțiunii *Ligei* din Paris, ne impune datoria de a ne adresa individualmente către fie-care din bunii Romîni care compun ambele grupuri în care regretabil s'a secționat frumoasa și tînăra noastră *Ligă* parisiiană,

Cunoașteți fie-care diversele faze prin care a trecut afacerea. Comitetul central al *Ligei* încă din prima zi s'a adresat atît la d. Moroianu cît și la d. Cantilli și a apelat cu toată căldura la patriotismul lor, rugîndu-i să nu pună resimțimintele personale mai pe d'asupra marelui interes național și uitînd neînțelegerile, să-și dea mîna și, ca în trecut, alătura cu d-voastră membrii *Ligei*, să continue frumoasa și patriotică d-v. lucrare de pînă acum.

Comitetul central al *Ligei* a cetit cu atențiune actele incriminătoare și dintr'o parte și dintr'alta; ba în cele din urmă a ascultat espunerea orală ce i-a făcut asupra cestiunei d-nii Moroianu și Densusianu, veniți pentru aceasta din Paris. Cunoștința tuturor actelor și a peripețiilor prin care a trecut cestiunea ne-a convins dureros că toată cearta și desbinarea nu are absolut un temei altul de cît regretabile neînțelegeri personale, neînțelegeri de natură, precum s'a desfășurat lucrurile, a aduce asupra secțiunii din Paris și, cea-ce este mai grav, asupra însăși cauzei naționale, desgustul și disprețul societății franceze.

Comitetul central al *Ligei* nu poate aproba deciziunea contrară statutelor constitutive a neprimirei în secțiunea din Paris a unor tineri Romîni, fie aceia său nu fie dintre așa zișii decemvirii.

Dar de asemenea noi nu putem aproba pentru acest motiv ruperea în două a *Ligei*. Și tot atît de puțin

putem da aprobarea noastră la expulsioni de membri din *Ligă* și mai ales sub cuvintele atît de puțin serioase ca cele invocate de d-nul Moroianu contra d-lui Cantilli. Mai mult de cît regretabile sînt acușările ce se aduc acestui din urmă în fața unor bărbați streini și în fața comitetului central pentru necorectitudine în manipulare de bani și pentru că, după părerea unora, cu prematuritate ar fi deschis o suscripțiune în scop de tipărirea opului d-lui Hennebert. Această suscripțiune a fost deschisă după chiar autorizarea comitetului central al *Ligei*, și cînd d-nul Cantilli a văzut că nu isbutește cu ea a restituit toți banii (1).

Dar mărturisim că ne repugnă de a mai aminti aci diversele acușări și că nici este acesta scopul scrisorei de față. Scopul ce urmărim, adresîndu-ne d-tale și deosebit la toți colegii d-tale, este întemeiat pe încrederea ce avem în patriotismul junimei parisiene.

Ceea-ce cerem de la d-stră este dar ca să reapropieți pe cei doi amici scumpi ai noștri, să-i obligați a-și da mîna, a uita supărările ce și-au făcut unul altuia și a face din ambele grupări o secțiune unică.

Datorî sîntem a vă mai spune și aceasta: că nicî într'un chip comitetul central nu poate sta în comunicațiune cu o *Ligă*, care n'ar ține seamă de îndemnurile și povățuirile lui. In cas decî cînd d-voastră nu veți găsi mijlocul să restabiliți frăția în *Liga* parisiană, cu durere ne vom vedea siliți a înceta relațiunile noastre cu dînsa, pînă cînd congresul din Mai viitor se va pronunța asupra casului.

București, 2 Mart 1895.

(1) Este inexact că comitetul executiv ar fi dat această autorizare d-lui Cantilli, după cum a rezultat din comisiunea de anchetă; Urechia și ceilalți din comitet căutaū să acopere în acest mod incorectitudinea d-lui Cantilli. Este tot așa de inexact că d. Cantilli ar fi restituit toată suma.

Din adresa comitetului «Ligei» vechi din Paris către congresul general din Maiu 1895.

..... Comitetul central executiv intrerupe în urma acestor incidente relațiunile cu vechea *Ligă*, spre marea noastră mirare; din Ianuar 1895 și pînă azi nu ni se mai trimite nici un subsidiu, nici o publicațiune pentru propagandă, paralisîndu-ne ast-fel cu desăvîrșire orî-ce mijloc de acțiune.....

Ni se obiectează că eliminarea pronunțată în contra unui membru din comitetul nostru este neîntemeiată și prin urmare ilegală; că refuzul de transferare al decemvirilor este în contra statutelor constitutive ale *Ligei*.

În ceea-ce privește prima obiecțiune, răspundem prin documentele ce se află la dispozițiunea congresului prin intermediarul delegaților secțiunii Paris.

Relativ la a doua obiecțiune noi credem că actul de blam de acum trei ani, votat de secțiune, în contra decemvirilor justifică în destul atitudinea noastră actuală.

Paris, 17 April 1895.

